

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Plzeň v době Mansfeldova vpádu 1618–1621

Dagmar Kotorová

Plzeň 2018

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor České dějiny

Bakalářská práce

Plzeň v době Mansfeldova vpádu 1618–1621

Dagmar Kotorová

Vedoucí práce:

PhDr. Jan Lhoták, PhD.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2018

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Janu Lhotákovi, PhD., za vstřícný přístup, cenné připomínky, za odborné vedení a rady, kterými přispěl k vypracování této bakalářské práce.

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2018

.....

Obsah

Úvod	1
1 Plzeň v předvečer stavovského povstání.....	6
1.1 Královské město Plzeň před rokem 1620.....	7
1.2 Konfesijní poměry v předbělohorské Plzni	11
2 Obležení a dobytí Plzně	15
3 Průběh Mansfeldovy okupace Plzně 1618–1621	19
3.1 Mansfeldovy politické a válečné aktivity po dobytí Plzně	19
3.2 Vnitřní poměry v Plzni	22
3.3 Konfesijní poměry v okupované Plzni	29
3.4 Ekonomická situace	30
Závěr	37
Soupis pramenů a literatury	40
Nevydané prameny.....	40
Vydané prameny.....	40
Literatura.....	41
Internetové zdroje	43
Resumé	45
Seznam příloh.....	46
Přílohy	47

Úvod

Tématem této bakalářské práce je okupace Plzně Petrem Arnoštem hrabětem z Mansfeldu¹ v letech 1618–1621. Plzeň byla bezesporu až do třicetileté války velmi významným a prosperujícím centrem, důležitým nejen pro Plzeňský kraj, ale i celé Čechy. Již od 15. století si zachovávala stabilní prokatolický kurz, k němuž přibýly i neskryvané sympatie k habsburské dynastii. Takový příklon sice nebyl v Čechách unikátní (obdobně smýšlely např. i České Budějovice či Ústí nad Labem), ovšem v porovnání s postojem většiny ostatních českých měst byl minoritní. V politicky vypjaté době, jež panovala téměř od počátku nástupu Habsburků na český trůn a vyvrcholila stavovským povstáním, navíc nebyl takovýto přístup v očích české stavovské obce žádoucí. Z toho důvodu na sebe Plzeňští po vypuknutí stavovského povstání záhy upoutali pozornost. Pozoruhodnou skutečností je, že přes prvotní zaujetí, které ohledně obležení a dobytí Plzně panovalo, měla samotná okupace města již pouze regionální význam. Stejně tak i v současné době je tato událost v rámci výkladu českých dějin období let 1618–1620 opomíjena, ačkoli se jednalo o vlastně největší úspěch stavovského vojska v celé tzv. české válce.

Bitva o Plzeň a další osud města jsou neodmyslitelně spojeny s osobou Mansfelda, jehož historická úloha je v soudobém bádání zpravidla prezentována poněkud stereotypně. Bývá označován za zrádce a přeběhlíka, jež opustil české stavy v rozhodujícím momentě celého povstání. Léta okupace jsou pak v obecném povědomí chápána jako nejhorší období plzeňských dějin, přičemž z utrpení a strádání plzeňských měšťanů je největší mírou obviňován právě Petr Arnošt. Soudobý neměnný a schematický pohled na mansfeldskou okupaci Plzně tudíž vytváří vhodné podmínky pro další bádání.

Cílem předkládané bakalářské práce je pokusit se specifikovat Mansfeldův postoj k okupované Plzni, zjistit, do jaké míry ovlivňoval dění ve městě a nakolik je možné se přiklonit ke stanovisku, že léta 1618–1621 byla nejtříživějším obdobím plzeňských dějin. Z toho důvodu se práce úzce soustředí

¹ Vzhledem k zaběhlému úzu, je v této práci používán český ekvivalent Mansfeldova jména, tedy Arnošt nikoli Ernestus.

jen na dění ve městě a Mansfeldovo jednání. Pouze úvodní text první kapitoly uvádí i širší kontext politického dění v Čechách, tak aby byly zmiňované události zařazeny do správných souvislostí českých dějin 1. poloviny 17. století.

Uvedenému cíli odpovídá také struktura práce. V první kapitole je nastíněn vývoj města v době před okupací a rekapituluje se okolnosti, které vedly ke vzniku specifického postavení Plzně. Pozornost je soustředěna na hospodářské a konfesijní poměry. Má to svůj význam kvůli následnému hodnocení plzeňských poměrů po vpádu Mansfelda. Druhá kapitola pojednává o samotné bitvě o Plzeň, je zařazena z důvodu dodržení chronologického sledu událostí a zároveň je zde poprvé přiblížena Mansfeldova osobnost. Třetí kapitola je nejrozsáhlejší a zároveň stěžejní částí celé práce. Mapuje okupační léta 1618–1621 se zaměřením na úlohu Petra Arnošta a na vnitřní poměry v okupované Plzni. Cílem práce není zkoumat Mansfeldův dřívější ani pozdější život, nýbrž pouze skutečnosti, jež úzce souvisely s českým stavovským povstáním. Z toho důvodu první podkapitola nejdříve objasňuje Mansfeldovu loajalitu k jednotlivým stranám česko-falcko-savojských diplomatických kruhů. Dále analyzuje jeho vztah k pražskému direktoriu, pozici v rámci stavovského vojska a blíže se zabývá událostmi, jež ho největší mírou ovlivnily v budoucím rozhodování. Na základě informací, jež jsou v této části práce obsaženy, je po autorčině soudu jednodušší porozumět Mansfeldovu jednání a úmyslům. Následují tři tematicky rozdělené podkapitoly zaměřené na dění v okupované Plzni. V první z nich je nejdříve vyličeeno Mansfeldovo počínání bezprostředně po kapitulaci Plzeňských, převzetí moci nad městem a základní kroky, jimiž si upevnil svoji pozici. Větší část podkapitoly je zaměřena na princip fungování samosprávy obsazeného města, a to primárně na činnost městské rady jakožto nejvyššího politického orgánu ve městě. Nejsou opomenuty ani stížnosti Plzeňských, jež byly hojně zasílány pražským direktorům. Podkapitolu zakončuje výklad o navrácení Plzně zpět do katolických rukou. V následující kratší podkapitole je vyhrazen prostor pro vykreslení konfesijních poměrů v okupačních letech. Poslední podkapitola konečně analyzuje léta 1618–1621 z ekonomického hlediska. Tato část textu je zaměřena především na rozbor okupačních nákladů a sledování nárůstu zadlužení plzeňské obce. Zvláštní

pozornost je zde věnována i jednotlivým věřitelům a výši úvěrů, jež byly Plzni v tomto období poskytnuty.

Pro zpracování tohoto tématu byla využívána jak odborná literatura, tak především studium primárních pramenů. Prameny vydané reprezentuje v první řadě očitě svědectví polního kazatele mansfeldského vojska Jakuba Jana Heylmana,² jež vyšlo tiskem v Praze roku 1619 a obsahuje detailní informace o průběhu dobývání města a text prvního protestantského kázání, jež se konalo v chrámu sv. Bartoloměje. Je patrné, že se jedná o tendenční promansfeldské dílo, avšak přesně lokalizuje místa, kde byly prolomeny městské hradby, odkud byl veden Mansfeldův útok a jaká byla jeho hlavní strategie. Z editovaných pramenů přibližujících širší kontext plzeňské okupace posloužila edice *Regesta fondu militare* Václava Lívy.³ Důležitá byla rovněž regesta kanceláře stavovských direktorů, vydaná Jaroslavem Prokešem.

Z pramenů archivních byly největším přínosem fondy Archivu města Plzně, a to konkrétně Sběrka opisů, v níž je, díky činnosti archivářů Josefa Strnada a Fridolína Macháčka, uložena dochovaná korespondence mezi městskou radou a pražským direktoriem. Lze z ní čerpat informace týkající se především vnitřních poměrů ve městě. Poskytuje rovněž údaje o stavu plzeňských panství, kusé demografické údaje, ale i měšťanské stížnosti. Dále jsou zde uchovány věřitelské smlouvy a dlužní úpisy, které jsou velmi cenným materiálem především pro analýzu ekonomické situace okupovaného města. Pro doplnění byly prostudovány také pozůstatky Staré městské registratury, která ovšem pro dané období disponuje pouze mezerovitými údaji.

Studium odborné literatury napomohlo autorce k pochopení problematiky zkoumaného období. V první řadě šlo o díla plzeňské historiografie. Pro utvoření celkového obrazu historického vývoje Plzně v 1. polovině 17. století je stále cennou *Kniha pamětní královského krajského města Plzně od roku 775 až 1870* plzeňského archiváře Martina Hrušky,⁴ neboť vychází z daleko širší pramenné základny než díla plzeňských historiků 20. století. Značná část pramenů týkající

² HEYLMAN, Jan Jakub, *Gruntownj Relacy Kterak se při Dobytí města Plzně w Králowstwi Czeském dálo*, Praha 1619. Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje, sign. 1F355.

³ LÍVA, Václav, *Prameny k dějinám třicetileté války*, sv. 3, Praha 1951.

⁴ HRUŠKA, Martin, *Kniha pamětní královského krajského města Plzně od roku 775 až 1870*, Plzeň 1883.

se mansfeldské okupace byla totiž koncem 19. století znehodnocena neodbornou manipulací. Nejbohatším zdrojem informací, jenž napomáhá k vytvoření komplexního přehledu plzeňských dějin v tomto období, je bezesporu dílo Miloslava Bělohlávka, konkrétně jeho *Dějiny Plzně I. Od počátku do roku 1788*,⁵ nespočet článků, z nichž pro zvolené téma mají největší význam studie *Dva příspěvky k hospodářským a sociálním dějinám Plzně v šestnáctém století* či *Plzeň, protireformace a české stavovské postání*.⁶ Tato díla jsou pro studium historie Plzeňska stěžejní, množství informací, jež Bělohlávek poskytl, je zcela vyčerpávající a tedy není divu, že všechny publikace historiků, kteří se zabývali stejnou tematikou později, již pouze opakují řečené a nevnášejí žádný nebo pouze minimální nový vhled. Mnohdy jsou však z jeho textů přejímány informace bez dalšího ověření, čímž jsou šířeny i pasáže, ve kterých Bělohlávek chyboval. Nejnovější zpracování dějin Plzně Marie Malivánkové Waskové, Jaroslava Douši a kol. je bezpochyby dílem obsáhlým, avšak pro období mansfeldské okupace Plzně nepřináší informace, které by již nezmínil ve svém díle Bělohlávek.⁷ Pro hlubší porozumění problematice ekonomických poměrů, byl využit především článek *Plzeň za války třicetileté* Adolfa Zemana.⁸

Z literatury obecné měla primární význam studie Zdeňka Šolleho *Mansfeld a české stavovské povstání*.⁹ Jedná se o brilantní pojednání, v němž je úloha Petra Arnošta zasazena do širších souvislostí evropského dění a poskytuje neotřelý pohled na osobu tohoto bezesporu významného generála. Pandánem k této studii je německá monografie o Mansfeldově angažmá v české válce z pera Rudolfa Reusse.¹⁰ Samozřejmě nemohla být vynechána

⁵ BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Dějiny Plzně I. Od počátku do roku 1788*, Plzeň 1965.

⁶ BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Dva příspěvky k hospodářským a sociálním dějinám Plzně v šestnáctém století*, in: *Minulostí Plzně a Plzeňska 2*, Plzeň 1959, s. 17–36; BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Plzeň, protireformace a české stavovské postání*, in: *Folia historica Bohemica*, 8, 1985, s. 135–147.

⁷ MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, DOUŠA, Jaroslav, *Dějiny Plzně 1. Do roku 1788*, Plzeň 2014.

⁸ ZEMAN, Adolf, *Plzeň za války třicetileté*, in: *Minulostí Plzně a Plzeňska 2*, Plzeň 1959, s. 37–65.

⁹ ŠOLLE, Zdeněk, *Mansfeld a české stavovské povstání*, in: KNEIDEL, Pravoslav (ed.), *Sborník Památníku národního písemnictví*, Praha 1972, s. 71–87.

¹⁰ REUSS, Rudolf, *Graf Ernst von Mansfeld im Bömischen Kriege 1618–1621*, Barsinghausen 2013.

ani souborná zpracování českých dějin období 1618–1620. Kromě monografie Gindelyovy to byla především práce Josefa Polišenského či Josefa Petráně.¹¹

¹¹ GINDELY, Antonín, *Dějiny českého stavovského povstání léta 1618 I.*, Praha 1870; PETRÁŇ, Josef, *Staroměstská exekuce*, Praha 2004; POLIŠENSKÝ, Josef, *Třicetiletá válka a český národ*, Praha 1960.

1 Plzeň v předvečer stavovského povstání

Květnové události, jež se roku 1618 odehrály v Praze, byly vyvrcholením sporů mezi protestanty a katolíky, a zároveň spouštěčem českého stavovského povstání. Česká válka, jak je tato stavovská rebelie označována, otfásala naším územím až do roku 1620. Stala se zároveň první fází daleko většího konfliktu evropské úrovně, a to války třicetileté. Stavovská opozice se pochopitelně nezbouřila bez příčiny, jednalo se o výsledek dlouhodobějšího vývoje, jenž na svém konci dospěl až k pražské defenestraci dne 23. května 1618. Počátek tohoto procesu sahá do období vlády Ferdinanda I., kdy došlo k zásadnímu rozporu ohledně způsobu vlády v českých zemích. Moc stavů byla postupně omezována, největší mírou pak po roce 1547. Z tzv. imperium mixtum,¹² o němž stavové usilovali, začalo se utvářet spíše dominium absolutum,¹³ které daleko více vyhovovalo panovníkovi. Podle španělského vzoru, snažil se pak Ferdinand opřít své postavení o moc katolické církve, a to konkrétně o jezuitský řád, jehož rozvoj značně podporoval. Bojovnost jezuitů postupně eskalovala, čímž české stavy počala znepokojoval a bylo tedy jen otázkou času, kdy si stavové začnou vymáhat náboženské ústupky ve prospěch nekatolíků. Maxmilián II., nástupce Ferdinanda I. na českém trůně, roku 1575 alespoň ústně přislíbil Českou konfesi,¹⁴ což mělo z jeho strany znamenat nečinění překážek stavům v jejich víře. S nástupem a posléze i přesídlením jeho syna Rudolfa II. do Prahy, se začaly konflikty týkající se náboženství přiosťřovat. Řešením této vypjaté situace měl být Majestát, vydaný Rudolfem 9. července 1609. Paradoxně však právě tento dokument a postupné porušování jeho zásad,¹⁵ přivedl stavovskou opozici až k radikálním činům v květnu 1618.

¹² Smíšený způsob vlády, spoluúčast stavů na vládě.

¹³ Neomezená vláda v rukou panovníka.

¹⁴ V plném oficiálním znění nesl dokument název *Vyznání víry svatě křesťanské všech tří stavů království Českého, z víry tělo a krev Krista Pána pod obojí přijímajících*. Konfese pak měla zajistit legální existenci tří hlavních proudů nekatolického vyznání, a sice luteránství, jednoty bratrské a staroutrakvismu a měla také tyto směry sloučit do nové nekatolické České konfese. VOREL, Petr, *Velké dějiny zemí koruny české VII.*, Praha 2005, s. 299–300.

¹⁵ A to jak katolickou španělskou stranou, tak i samotnými nekatolickými stavy. Viz POLIŠENSKÝ, Josef, *Třicetiletá válka a český národ*, Praha 1960, s. 57–58.

Původní konflikt o náboženskou svobodu tak začal být vnímán na politické bázi jako vzpoura proti habsburské vládě. O tom, že takový přerod stavové nezamýšleli, svědčí korespondence s Vídní, v níž se zprvu snažili zmírnit důsledky defenestrace tvrzením, že nebyla namířena proti panovníkovi, nýbrž proti jeho nehodným rádcům.¹⁶

Stavovské direktorium, jemuž otevřela defenestrace cestu k vládě, vyjednávalo s císařským dvorem, ovšem zároveň nezhálelo a počalo verbovat armádu, pravděpodobně s předtuchou nevyhnutelnosti vojenského řešení nastalé situace. Jednotnost smýšlení celé země znamenala pro pražské direktory stěžejní bod úspěchu celého převratu. Z tohoto důvodu bylo nezbytné zajistit všechny potenciální narušitele a místa odporu. Za klíčová v tomto smyslu, byla shledána dvě přední katolická královská města, totiž České Budějovice a západočeská Plzeň.

1.1 Královské město Plzeň před rokem 1620

Plzeň byla od počátku své existence dynamicky se rozvíjejícím královským městem.¹⁷ Po krátkém období radikalismu stála od roku 1420 pevně na straně katolického tábora, což jí vysloužilo četná privilegia jak ze strany Zikmunda Lucemburského, tak i papežské stolice. V tomto kurzu věrnosti dynastií a katolicismu setrvala i v případě svolání zemské hotovosti Ferdinandem I. roku 1547. Jako jedna z mála měst reagovala Plzeň na královu výzvu a její vojska se dostavila na shromaždiště v Litoměřicích. Většina měst a opoziční šlechta Ferdinandův mandát neuposlechla, neboť jej vnímala jako nezákonný, v důsledku čehož vznikl stavovský opoziční spolek. Vzápětí byl svolán sjezd, na němž se dohodlo další jednání s městy, která se ke stavům nepřipojila, tedy také s Plzní. Ta ovšem přidání se ke sjezdu odmítla. Díky tomuto kroku se však začala obávat možného vojenského napadení ze strany opozičních stavů. K obležení města také s největší pravděpodobností došlo. S voláním o pomoc se Plzeňští obrátili na Ferdinanda I., což dokládá zpráva z opisu Tannerovy

¹⁶ POLIŠENSKÝ, s. 88; PETRÁŇ, Josef, *Staroměstská exekuce*, Praha 2004, s. 219.

¹⁷ MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, DOUŠA, Jaroslav, *Dějiny města Plzně 1. Do roku 1788*, Plzeň 2014, s. 382–420.

kroniky: „*Tu se oni na Plzeňský rozhněvali, lid svůj dohromady shromažďovali a ku Plzni maširovali, město Plzeň silně oblehli, takže Plzeňský přinuceni byli od krále Ferdinanda pomoc žádati.*“¹⁸ Konkrétnější informace o obležení města nejsou známy, jasné však je, že se ubránilo. Ferdinand ocenil loajalitu Plzeňských, kterou zachovali během stavovské vzpoury, udělením listiny, jež jim potvrzovala přední hlas na zasedáních zemského sněmu.¹⁹ Plzeň nepostihla ani řada dalších opatření, jež Ferdinand proti královským městům uplatnil ve snaze co nejvíce omezit jejich moc. Nebyla nucena reorganizovat městskou správu, nedošlo k dosazení královských rychtářů do vedení města, byla ušetřena také hospodářských postihů, zrušení cechů, konfiskací statků a především nemusela platit posudné.²⁰ Skutečnost, že byla Plzeň uchráněna od všech sankcí, jimiž byla stižena většina královských měst, měla zásadní význam především pro její hospodářský růst v celé druhé polovině 16. století.

Počátkem 50. let 16. století nastalo pro Plzeň největší období prosperity, hospodářského i urbanistického vzestupu, což lze soudit dle zpráv z majetkového přiznání stavů roku 1557. Plzeň stála na pozici druhého (po Praze) nejbohatšího města v Čechách, své jmění uváděla v hodnotě 80 038 kop českých grošů.²¹ Důležitou roli v upevňování politického a hospodářského postavení města hrála jeho geografická poloha. Díky svému umístění na jedné z důležitých tranzitních zemských stezek, mělo ideální podmínky pro rozvoj jak politického a hospodářského, tak i informačního a kulturního propojení na jedné straně s Prahou, na straně druhé pak s říšskými městy. Zároveň se ale nacházelo od Prahy v dostatečné vzdálenosti, tedy nekonkurovalo jejím zájmům a mohlo se plně soustředit na svůj vlastní rozvoj. Plzeňští byli ve svém obchodování značně zvýhodněni již od doby vlády císaře Zikmunda, jenž jim roku 1434 vydáním privilegia umožnil bezcelní obchod jak v Čechách, tak na říšském území. Tato skutečnost prospívala již od 15. století zahraničním stykům především s Norimberkem, s ním také Plzeňští radní udržovali čilou konverzaci

¹⁸ Archiv města Plzně, Sběrka rukopisů, inv. č. 431, sign. 1 f 15.

¹⁹ Archiv města Plzně, Listiny, inv. č. 38, sign. I 339 N 48, listina Ferdinanda I. z 25. srpna 1547.

²⁰ Posudné byla daň za každý vyrobený sud piva ve výši jednoho českého groše za sud. VOREL, s. 201–203.

²¹ BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Dějiny Plzně I. Od počátku do roku 1788*, Plzeň 1965, s. 151.

a informovali tak říši o dění v Čechách.²² Právě Norimberk a některá další jihoněmecká města, byla důležitým ekonomickým partnerem především na trhu s dobyt看em, který byl pro Plzeňské díky Zikmundovu privilegii značně výhodný. V Plzni se hojně rozvíjel obchod se zemědělskými produkty, Pražané sem jezdili nakupovat především vlnu a prodávat plátно. Město se také mohlo pyšnit svými trhy. Vedle týdenních, které se pořádaly každou středu a sobotu a sloužily spíše pro potřeby místních, konaly se zde také trhy výroční, jež měly podstatnou funkci v rámci zemského a zahraničního obchodu. Výroční trhy, tedy jarmarky, pořádali Plzeňští (až do roku 1680) hned třikrát ročně, první z nich byl ustanoven již v roce 1363 Karlem IV. a konal se na sv. Bartoloměje, druhý tzv. postní jarmark měl tradici z poloviny 15. století, k těmto dvěma přibyl roku 1580 díky privilegii Rudolfa II. ještě jarmark na sv. Martina. Nezanedbatelným aspektem ekonomického vývoje města bylo režijní podnikání, jež bylo primárně tvořeno rybníkářstvím, pivovarnictvím a zemědělstvím.

Rybníkářství na Plzeňsku se pochopitelně co do velikosti nedá srovnat s tím jihočeským či poděbradským, jisté ovšem je, že tvořilo jeden ze základních pilířů celého městského režijního podnikání. Budování rybníční soustavy věnovali Plzeňští nemalé úsilí, čímž se také dostávali do konfliktu se sousedními městy např. s Rokycany.²³ Počátky rybníkářství spadají do roku 1460, kdy byl založen první tzv. Velký rybník v Bolevci. Na prahu třicetileté války bylo na přilehlých městských panstvích vybudováno 30 rybníků.²⁴ Od konce 15. století dochází také k rozvoji městského pivovarnictví, vyvíjelo se paralelně s měšťanským, ovšem již v druhé polovině 16. století jej v produkci předčilo díky zaručenému monopolizovanému odběru ve městě.²⁵

²² POLÍVKA, Miloslav, *Vzestup úlohy města Plzně v husitské době*, in: *Západočeský historický sborník, Plzeň – 700 let krajské metropole*, 1, 1995, 1, s. 7–13.

²³ Majetkové spory s Rokycanskými se vedly v širokém spektru, jednalo se jak o hospodářské aktivity, tak o hranice pozemků. Největší obrátky nabral konflikt roku 1576, jež se vedl kvůli zátopům půdy na Kokotsku z důvodu budování rybníční sítě. ŠIMŮNEK, Robert, *Šlechta a město v pozdním středověku a raném novověku. Rokycany 1400–1600*, in: SKÁLA, Adam (ed.), *Minulostí západočeského kraje, Plzeň 2015*, s. 91.

²⁴ ZEMAN, Adolf, *Plzeňské rybníkářství v XV. až XIX. století*, in: *Časopis společnosti přátel starožitností*, 65, 1957, s. 8–18.

²⁵ ZEMAN, Adolf, LHOTKA, Václav, LAŠTOVKA, Vojtěch, *K historii Plzeňských pivovarů*, Plzeň 1959, s. 29–30.

S pivovarnictvím také úzce souvisí rozšiřování městského panství za účelem obrany proti konkurenci okolní šlechty a kvůli rostoucí spotřebě sladového ječmene, pšenice a dalších surovin nezbytných pro vaření piva. Zvyšováním počtu poddanských vesnic si město zajišťovalo stálý odběr svých produktů a panské dvory měly zaručit dodávku všech potřebných komodit. Takovéto vrchnostenské dvory byly zřizovány např. v Ejpovicích a Doubravce, patrně největší investicí byla koupě horomyslického panství roku 1563, které zahrnovalo tvrz s poplužním dvorem, ovčín, mlýn, pivovar, dvě pusté vsi a také krčmy ve Smedčicích a Střapoli.²⁶ Rozšiřování městského panství dosáhlo svého vrcholu mezi 30. a 80. lety 16. století, kdy město, ať už koupí či darem, navýšilo svůj majetek na 27 vesnic a v tomto rozsahu se zachovalo až do třicetileté války.²⁷ Vedle rozsáhlých statků, rybníkářství a pivovarnictví, přinášelo do městské pokladny zisk i pronajímání drobných podniků, jimiž byly např. lázně a mlýny. Pokud by měla být porovnána hospodářská skladba Plzně s ostatními katolickými královskými městy, přiblížily by se jí např. České Budějovice, jejichž největší příjmy taktéž plynuly z režijního hospodářství, především z rybníkářství, z řemeslné výroby a zahraničního obchodu se solí.

V Plzni se rovněž rozvíjelo široké spektrum řemeslné výroby. Během první poloviny 16. století se zde ustálilo zhruba 50 různě specializovaných řemesel, městu pochopitelně vévodila ta potravinářská v čele se sladovníky a řezníky. Koncem téhož století víme o existenci 30 řemesel, jež byla sdružena do 20 cechů. Dobrou perspektivu plzeňské řemeslné výroby dokazuje fakt, že se takto živilo zhruba 75 % všech plnoprávných měšťanů.²⁸ Celkový počet obyvatel Plzně je odhadován na 5 000, z čehož 4 000 lidí pobývalo uvnitř hradeb a 1000 připadal na předměstí.²⁹ Z důvodu dvou morových ran roku 1582 a 1598 počet obyvatel značně klesl a zároveň tak

²⁶ MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, DOUŠA, s. 410.

²⁷ DOUŠA, Jaroslav, *Plzeň v letech 1547–1618*, in: Documenta Pragensia XXXII/2, Města ve středověku a raném novověku jako badatelské téma posledních dvou desetiletí, Praha 2013, s. 630; ZEMAN, Adolf, *Hospodářská a sociální skladba Plzně na počátku XVIII. století*, Plzeň 1955, s. 56.

²⁸ O počtu a zaměření jednotlivých řemesel (popřípadě četnosti jejich zastoupení) svědčí berní rejstřík městských houfů, který je uložen v Archivu města Plzně. BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Dva příspěvky k hospodářským a sociálním dějinám Plzně v šestnáctém století*, in: *Minulost Plzně a Plzeňska 2*, Plzeň 1959, s. 19–24.

²⁹ BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Plzeňská předměstí*, Plzeň 1997, s. 10.

koncem století rostl stav městské chudiny. Na základě údajů městských knih a berního rejstříku z roku 1568, můžeme stanovit počet domů ve městě na 304.³⁰ Rejstřík hovoří také o zástavbě na předměstích, ovšem v tomto ohledu jsou údaje nespolehlivé. Charakter budov a městské zástavby se do roku 1618 značně měnil, a to především s přílivem italských umělců, kteří se ve městě usadili. Město se tak postupem času oblékalo do renesančního pláště, jehož vrcholná podoba je zachycena na Willenbergově vedutě z roku 1602. Až do počátku třicetileté války byla Plzeň hospodářsky a ekonomicky prosperujícím městem, ačkoli utrpěla notně škod v podobě četných požárů, neúrody a moru. Nemalou zátěž znamenal i pobyt císaře s jeho dvorem v letech 1599–1600, kdy bylo město značně přelidněno a muselo se také vypořádat s přílivem cizinců nekatolického vyznání.

1.2 Konfesijní poměry v předbělohorské Plzni

Jedním z faktorů, jež utvářel ráz „vždy věrné Plzně“,³¹ byl její vytrvalý a velmi intenzivní vnitřní boj s nekatolickou menšinou žijící uvnitř hradeb. Tento zápas mezi katolíky a evangelíky dosáhl svého vrcholu ve druhé polovině 16. století, trval celých deset let a ukončen byl až v roce 1578. Vůdčí postavou na straně katolíků v těchto sporech byl plzeňský arciděkan Wolfgang z Horšovského Týna, jež do svého úřadu nastoupil roku 1568.³² Právě on předával stížnosti přímo pražskému arcibiskupovi Antonínu Brusovi z Mohelnice. Rok 1575 a dění kolem České konfese pochopitelně poznamenalo i náboženský konflikt Plzeňských. Zástupci města³³ vyslaní na jednání zemského sněmu odhodlaně hájili katolický ráz města. Na zasedání však pronikl i zástupce nekatolíků, který tajně ve jménu Plzně předal sněmu dopis, v němž Plzeňští žádají o vytvoření prostoru pro jiné náboženské směry. Celá tato aféra vzbudila mezi katolíky značné pobouření, ovšem iniciátor a tvůrce dopisu, jistý plzeňský písař, byl odhalen, zbaven svého

³⁰ MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, DOUŠA, s. 415.

³¹ Budoucí tradici tohoto označení dal vzniknout Bedřich z Donína, který se o Plzni jako „semper fidelis“, tedy vždy věrné, zmiňuje ve svém cestopise.

³² BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Plzeň, protireformace a české stavovské postání*, in: *Folia historica Bohemica*, 8, 1985, s. 137.

³³ Těmito delegáty byli Jan Kašpárek a M. Ondřej Blovský z Palatinu. Blíže viz BĚLOHLÁVEK, *Dějiny Plzně I.*, s. 137.

úřadu a vsazen do vězení. Tento incident pak dozníval i v samotné Plzni, kdy konšelé ze strachu, aby nebyla městu odebrána jeho privilegia (především ta obchodní), si předvolali měšťany nekatolického vyznání a přemlouvali je, aby přestoupili ke katolicismu. Tento akt se ovšem neseťkal s valným přijetím, ze všech předvolaných měšťanů přestoupil pouze jeden, a to Jáchym Lofhogen.³⁴

Dalším a neopominutelným mezníkem neutuchajících náboženských sporů se stal rok 1576, kdy byla vytvořena nová městská rada sestávající se z osmi katolických konšelů v čele s primátorem Janem Kašpárkem.³⁵ Sbor konšelů na svých zasedáních znovu obvinil některé měšťany ze scestné víry. Celý proces vrcholil rokem 1578 stížností evangelíků u zemského soudu, že jsou obviněni neprávem. Radní města na tento krok odpověděli stížností k císaři, jenž nechal dotyčné protestanty uvěznit, a v případě propuštění pak měli být vykázáni ze všech královských měst v Čechách.³⁶ Následkem těchto událostí byla opatření městské rady, jako např. od roku 1578 se mohlo městské právo udělovat jen žadatelům s katolickým vyznáním. Uznání za úspěšné protireformační kroky se Plzeňským dostalo od samotného papeže Řehoře XIII., jenž městu 1. prosince 1578 udělil listinu, v níž Plzeň přijal pod svoji ochranu a rozšířil její znak o zlatý kříž s nápisem „In hoc signo vinces“³⁷ a další heraldické prvky. Dalších výsad a upevnění svého postavení dosáhla Plzeň o několik let později během návštěvy a posléze i pobytu císaře Rudolfa II. V té době se zde nacházel také papežský nuncius Filippo Spinelli, jež zde setrval až do císařova odjezdu roku 1600. Díky svému neoblomnému přístupu ke katolictví a vytrvalé podpoře španělské strany byla Plzeň evangelíky zvána „malým Římem“.³⁸

V případě Rudolfova Majestátu prokázali Plzeňští pevnost a neoblomnost svého přesvědčení. Přes výhrůžky opozičních stavů, že bude město srovnáno se zemí, pokud neotevře své hradby nekatolíkům a neumožní jim sloužit mše ve svém kostele, odmítli Plzeňané Majestát přijmout a dokonce si od císaře

³⁴ BĚLOHLÁVEK, *Dějiny Plzně I.*, s. 137.

³⁵ MACHÁČEK, Fridolín, *Městská rada a městská kancelář v 16. století*, in: Sborník prací věnovaných Janu Bedřichu Novákovi k šedesátým narozeninám, Praha 1932, s. 247.

³⁶ BĚLOHLÁVEK, *Dějiny Plzně I.*, s. 138–139.

³⁷ V tomto znamení zvítězíš. STRNAD, Josef, *Znak královského města Plzně, jeho historický vývoj a popis*, Plzeň 1883, s. 13.

³⁸ BĚLOHLÁVEK, *Plzeň, protireformace a české stavovské povstání*, s. 138.

vymohli listinu, díky níž nebyli vázáni některými ustanoveními tohoto dokumentu. Až do roku 1618 pak nebyl mezi měšťany přijat ani jeden nekatolík.³⁹ Výsady, jež zaručil Rudolf Plzeňským v této listině, byly potvrzeny i jeho nástupcem císařem Matyášem. Neméně důležitou roli hrála tato západočeská bašta katolictví i na samém počátku stavovského povstání, neboť to byl právě plzeňský rodák Wolfgang Zelender, opat broumovského kláštera, kdo dal celému povstání jeden z počátečních impulzů. Právě na jeho popud byl zavřen broumovský evangelický kostel a spolu s pobožením kostelu v Hrobě se stal tento čin spouštěčem povstání.⁴⁰

Téměř vzápětí po defenestraci se upřely zraky povstalců směrem k Plzni, neboť o jejím antiprotantském, z historie plynoucím postoji nemohlo být pochyb. Zprvu pražští direktori projevili snahu s Plzní vyjednávat, dát jí šanci se otevřeně vyjádřit a vybrat si z několika možností. Pro Plzeň více přijatelnou nabídkou mohla být varianta zachování neutrality, tou méně pravděpodobnou možností bylo, že se Plzeň po vzoru většiny ostatních měst přidá ke stavovské opozici. V obou těchto případech by nejspíše zůstala ušetřena vojenského útoku ze strany stavů. Na vyjádření Plzně se čekalo až do červnového sjezdu, na nějž byli vypraveni poslové většiny královských měst, která skrze ně přislíbila svoji účast na povstání. Když se ovšem od Plzeňských žádná prohlášení nedoneslo, vypravili k nim direktori Markvarta z Hrádku s pověřením přemluvit Plzeňany, aby se ke sjezdu připojili a vyjádřili tak svoji soudržnost s Čechy a povstáním.⁴¹ Snaha direktoria byla v tuto chvíli marná. Plzeňští měšťané již měsíc zbrojili a za přítomnosti císařské armády⁴² pod velením Felixe Dornheima, jenž byl vyslán městu na pomoc, verbovali vojsko v přilehlých předměstích a kláštorech.⁴³ Současně pustošili statky náležící městům

³⁹ DOUŠA, Jaroslav, *Výhrůžky proti Plzni v letech 1433–1631*, in: PÁNEK, Jaroslav (ed.) *Česká města v 16.–18. století*. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990, Praha 1991, s. 75.

⁴⁰ KILIÁN, Jan, *11. 12. 1617 zboření kostela v Hrobu*, Praha 2007, s. 93, 95, 97.

⁴¹ GINDELY, Antonín, *Dějiny českého stavovského povstání léta 1618 I.*, Praha 1870, s. 264, 351.

⁴² Vojsko, jež bylo pod Dornheimovým vedením vysláno, bychom měli spíše než armádou nazývat mužstvem, neboť čítalo jen zhruba sto vojínů. HOUŠKA, Josef Vojtěch, *Obležení a dobytí Plzně skrze Mansfelda roku 1618*. In: *Časopis českého musea* 28, 1854, 1, s. 194.

⁴³ Na císařskou výzvu, rozeslanou do přilehlých klášterů reagoval probošt chotěšovského kláštera Adam Rudriš, jenž podpořil plzeňské vojsko stovkou svých mužů, dále přispěl také opat

spřátelených se stavy (Domažlice, Klatovy, Stříbro). Jan Jakub Heylman, polní kazatel mansfeldského vojska o celé situaci píše „...*okolním obyvatelům, skrze odnětí dobytka a plundrováním statkův jejich, veliké škody dělali.*“⁴⁴ Stavovské vládě se nenabízelo jiného než vojenského řešení této poměrně napjaté situace, tedy s cílem Plzeň ovládnout. „...*Páni Stavové, pro bezpečnost vsí země, z potřeby proti nim přísnosti vojenské koštovati museli domnívajíce se že Plzenské od jejich zlého předsevzetí k lepšímu oumyslu přivedou.*“⁴⁵

plaského kláštera Jiří Vasmucius a dorazily rovněž posily tepelského opata Ondřeje Ebrspacha. HUS, Miroslav, *Dobytí města Plzně generálem Arnoštem Petrem hrabětem z Mansfeldu v roce 1618 na dobových rytinách*, in: SKÁLA, Adam (ed.), *Minulostí západočeského kraje*, Plzeň 2015, s. 11–12.

⁴⁴ HEYLMAN, Jan Jakub, *Gruntownj Relacy Kterak se při Dobytí města Plzně w Králowstwi Českém dalo*, Praha 1619, s. 6.

⁴⁵ Tamtéž, s. 7.

2 Obležení a dobytí Plzně

Pokoření největší západočeské katolické pevnosti stavovská vláda vnímala od této chvíle jako čin umocňující její politickou prestiž a vojenskou čest. Hodnota takovéto kořisti vzrůstala díky jejímu bohatství i vzhledem k její poloze na spojnici mezi Prahou a Horní Falcí.⁴⁶ Prvotní snaha direktorů ztížit Plzeňským podmínky ve zbrojení a opevňování, byla naplněna již v létě 1618. Došlo ke svolání zemské hotovosti v Plzeňském kraji, svolaná armáda zatarasila Všerubský průsmyk, čímž znemožnila příliv zásob z Bavorska, ovšem na dobytí města nestačila. Naděje na obrat přišla až s nabídkou pomoci od Fridricha Falckého v podobě propůjčení armády, jež ležela nedaleko západočeských hranic. Stavové neváhali s přijetím nabízeného vojska, spolu s jeho velitelem Petrem Arnoštem hrabětem z Mansfeldu, do svých služeb. Jednotky Petra Arnošta, generála artilerie, překročily počátkem září 1618 západočeské hranice. V Kladrubech byly posíleny čerstvě naverbovanými muži zhruba na 4000 vojáků a vydaly se směrem k Plzni.⁴⁷ Mansfeld během své vojenské kariéry nejednou změnil svoji lojalitu ke katolickému či protestantskému táboru, nemůžeme jej ovšem vnímat jako zrádce a přeběhlíka, byl, jako všichni ostatní, najímaný žoldák, tedy postavil se na stranu toho, kdo zaplatil víc.⁴⁸ Vojska Mansfeldovi svěřená, byla vždy známa svojí neukázněností a zbojnickým, což se projevilo i během postupu Plzeňským krajem, kdy došlo k vyrabování několika klášterů a vesnic. První dva mansfeldské prapory přitáhly ke Skvrňanskému předměstí 19. září. Plzeňští, ani vrchní velitel obrany Felix Dornheim, neočekávali tak brzký pokus o obsazení. Následující noci Dornheim přikázal Skvrňanské, Litické

⁴⁶ KUMPERA, Jan, *Obležení a dobytí Plzně Mansfeldem na podzim 1618*, in: Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám, Brno 1999, s. 456.

⁴⁷ Titul generála artilerie, tedy dělostřelectva, byl Mansfeldovi udělen 20. srpna pražskou revoluční vládou. Celkový počet vojáků, jimž velel, se bez posily pohyboval okolo 2400 mužů. ŠOLLE, Zdeněk, *Mansfeld a české stavovské povstání*, in: KNEIDEL, Pravoslav (ed.), Sborník Památníku národního písemnictví, Praha 1972, s. 72–73.

⁴⁸ V momentě, kdy jej čeští stavové vyslali dobýt Plzeň, byl stále ještě placen Karlem Emanuelem Savojským. Ten pod podmínkou, že zůstane jeho účast na podpoře českého odboje utajena, nabídl Mansfelda jako vojevůdce falckému kurfiřtovi, aby jej vyslal na pomoc do Čech.

i Pražské předměstí vypálit, aby jich nepřátelé nemohli využít.⁴⁹ Mansfeldské vojsko nebylo dosud dostatečně početné, aby dokázalo oblehnout celé městské hradby a zahájit útok. Posily v podobě oddílů stavovské zemské hotovosti z Klatovska a Domažlicka, dále pak z Rakovnicka, Žatecka a Slánska se dostavily koncem září, usadily se v leženích před jižní Litickou branou, v prostoru Pražského předměstí a v okolí chrámu Všech Svatých, na zbytcích předměstí Skvrňanského zřídil Mansfeld svůj hlavní stan.⁵⁰ Na samém začátku října byla Plzeň v celkovém obležení zhruba osmitisícovým vojskem.⁵¹ Uvnitř hradeb se nacházela málo početná posádka, čítající asi 1000 mužů, připravena přelidněné město bránit. Vrchního velení městské obrany se ujal Felix Dornheim, neméně důležité postavení zastávali také Tomáš Zelandr z Prošovic a primátor Jan Rudolf Wolfingar z Wolfspachu, jako obratný velitel dělostřelectva se v obraně města angažoval plaský opat Jiří Vasmucius. První, ačkoli poněkud vlažný útok, byl zahájen 2. října výstřelem na chrám sv. Bartoloměje. Plzeňské ponechal relativně klidnými, neboť stále očekávali pomoc od bavorského vévody Maxmiliána, jemuž o své tíživé situaci podali zprávu neprodleně po zahájení obléhání. Faktem je, že Maxmilián Bavorský i císař Matyáš se přimlouvali u stavovského direktoria za ukončení plzeňského obležení, leč marně.⁵²

Mansfeldští nadále neustávali v ostřelování hradeb, hloubení obranných valů a kopání tzv. sapů, klikatých přibližovacích tunelů. Nakrátko došlo k částečnému přerušení útoků 10. října, kdy byl Mansfeld direktoriem odvelen do jižních Čech, patrně na pomoc k Českým Budějovicím.⁵³ Dalším rozkazem byl obratem povolán zpět k Plzni, pravděpodobně kvůli zmatku, který po jeho odchodu nastal, neboť opuštěné stavovské a venkovské pluky nedokázaly udržet své pozice. Z Prahy byly vzápětí oblehatelům dovezeny další zásoby

⁴⁹ Rudolf Reuss píše, že tak Dornheim učinil vlastnoručně a bez vědomí měšťanů. REUSS, Rudolf, *Graf Ernst von Mansfeld im Bömischen Kriege 1618–1621*, Barsinghausen 2013, s. 13.

⁵⁰ HUS, s. 13–14.

⁵¹ Tamtéž, s. 14.

⁵² List císaře Matyáše saskému kurfiřtovi Janu Jiřímu i psaní vévody Maxmiliána pražským direktorům uvádí v celkovém znění HRUŠKA, Martin, *Knih pamětní královského krajského města Plzně od roku 775 až 1870*, Plzeň 1883, s. 128–129.

⁵³ České Budějovice byly v tuto chvíli obleženy stavovským vojskem generála Jindřicha Matyáše Thurna. HUS, s. 13–14.

munice i zbraní, jednalo se o 15 centnýřů⁵⁴ prachu, 5 centnýřů olova a 600 dělových koulí.⁵⁵ Taktéž byli vysláni poslové Jindřich Burian, Jindřich Vavřinec z Gutštejna, Jindřich Černín z Chudenic a jiní, s úkolem předat Plzeňským podmínky, jejichž akceptováním bude obležení města ukončeno „*A když dotčení plzeňští i hejtman k těmto artykulům a vejmkám přistoupí, a všemu zadosti učiní, tehdy že má a povinen bude dotčený pan hrabě i svůj krajský vojenský lid dokonce od města odvésti.*“⁵⁶ Pro vyjednávání s městskou posádkou bylo vyhlášeno i tříhodinové příměří, avšak velení města na tuto dohodu nepřistoupilo. Dva dny poté zavelel Mansfeld k útoku na františkánský (bosácký) klášter, kde se velice intenzivní dělostřelbou podařilo pobořit velký kus hradeb.⁵⁷ Tento průlom však Plzeňští urychleně zatarasili a opětovnou střelbou donutili útočníky k ústupu. Ze zápisků Jana Jakuba Heylmana máme zprávy také o ztrátách na životech vojáků obou stran. Koncem října údajně proniknul do mansfeldského ležení uprchlík z města, jenž oblehatele informoval o špatném zabezpečení Panského mlýna, který byl následně i s přilehlým pivovarem vypálen. Několik následujících dnů podnikala městská posádka výpady proti stavovskému vojsku, úspěšně zmařila snahu o podkopání hradeb u poničeného františkánského kláštera a na všechny mírové podmínky direktoria svorně odpovídala „*Žítí i umřítí chceme jako císařští!*“⁵⁸ V tuto chvíli byl Mansfeld donucen okolnostmi ke změně taktiky, neboť každý přímý útok na hradby Plzeňští odrazili. Rozkázal zničit městskou vodárnu u Pražské brány a zatarasit všechny dostupné vodní zdroje, s nadějí, že se kvůli nedostatku vody obránci vzdají. Uvnitř města se ovšem nacházelo dostatek studní a měšťané zachytávali i vodu dešťovou, pro případ požáru. Poslední pokus direktoria o vyjednávání proběhl 9. listopadu. Plzeňanům byl opětovně předložen návrh jakési smlouvy, jež měla v případě splnění podmínek zajistit Mansfeldův odchod z kraje. Tato dohoda obsahovala následující body. Předně nebude ublíženo na zdraví ani na cti nikomu, kdo „*za příčinou domnělé*

⁵⁴ Jeden centněř se počátkem 17. století rovnal 61,6 kg. HLAVÁČEK, Ivan, KAŠPAR, Jaroslav, NOVÝ, Rostislav, *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany 2002, s. 172.

⁵⁵ HOUŠKA, s. 199.

⁵⁶ HEYLMAN, s. 9.

⁵⁷ Tanner ve své kronice uvádí, že bylo vystřeleno až 1200 dělových koulí. HRUŠKA, s. 132.

⁵⁸ Tamtéž, s. 133.

*bezpečnosti do města se obrátil.*⁵⁹ Za druhé, Felix Dornheim měl i se svým vojskem odtáhnout k bamberskému biskupovi, ale pokud by chtěl vstoupit do stavovských služeb, mělo mu to být umožněno. Dále mají Plzeňští Mansfeldovi vyplatit 60 000 rýnských jako náhradu válečných škod. V posledním bodu se měli měšťané zavázat k přijetí dvou Mansfeldových praporců za svoji městskou posádku.⁶⁰ Městská rada tyto podmínky nepřijala, čímž byl osud města zpečetěn. Téhož dne v podvečer byl při obchůzce hradeb zastřelen císařský velitel Felix Dornheim. Poté, co se direktori dozvěděli o zarputilém postoji Plzeňských, povolali Mansfelda do Prahy a rozkázali Plzeň urychleně dobýt. Za tímto účelem si Mansfeld vyžádal dvě těžká děla, jimiž by mohl rozbít plzeňské hradby, a navrátil se zpět do svého ležení. Mezitím v Plzni po smrti velitele Dornheima značně klesala vojenská morálka, nebyl tu nikdo dostatečně zkušený, kdo by jej ve velení dokázal nahradit. Plzeňští sice podnikli několik malých výpadů proti oblehatelům, avšak byli nuceni urychleně ustoupit zpět za hradby. Generální útok naplánoval Mansfeld na 21. listopadu, zároveň vydal rozkaz, ukládající veškerému vojsku v případě dobytí města ušetřit ženy, děti a všechny osoby, které se nebudou bránit. Mansfeldské pluky byly rozděleny na tři stanoviště. Oddíly umístěné před Litickou a stejně tak před Skvrňanskou branou začali předstírat útok, čímž byla pozornost obránců rozdělena. Hlavní úder ovšem přišel ze strany od Pražského předměstí, kde již byl v hradbách u františkánského kláštera učiněn průlom. Druhý byl vytvořen o pár metrů dál na konci dnešní Dřevěné ulice. Čtyři praporce zaútočily tímto směrem v jednu hodinu po poledni. Přes neutuchající střelbu obránců se jim podařilo překonat hradby a usadily se v nejbližších domech. Plzeňští se pokusili obsazené domy pobořit palbou z děl, zároveň byly zapáleny vedlejší budovy, ovšem kvůli dešti se požár na obsazené domy nerozšířil. Plzeňští zjistili, že je jejich snaha bezvýsledná a začali ustupovat za obranný val, jenž byl navršen kolem náměstí. Útočníci však postupovali za nimi, až k chrámu sv. Bartoloměje. V tuto chvíli opustili vojsko měšťané z obavy o svůj život, zbývající žoldnéři uznali bezvýhodnost svého postavení a kapitulovali. Plzeň po 54 dnech obléhání a téměř patnáctihodinovém útoku padla.

⁵⁹ HEYLMAN, s. 9.

⁶⁰ Tamtéž.

3 Průběh Mansfeldovy okupace Plzně 1618–1621

3.1 Mansfeldovy politické a válečné aktivity po dobytí Plzně

Záhy poté, co Plzeňští 25. listopadu 1618 složili přísahu Mansfeldovi a vládě stavovského direktoria, se stal Petr Arnošt hrabě z Mansfeldu de facto správcem celého Plzeňského kraje.⁶¹ Tato pozice mu uvolnila ruce a jeho jednání bylo čím dál více nezávislé na direktorské vládě. Prvním projevem Mansfeldovy vypočítavosti bylo ignorování direktorského nařízení z konce roku 1618, v němž se generálovi ukládalo nechat vystěhovat všechny měšťany, kteří jsou i po složení přísahy věrní stavovské vládě nadále ve svém chování loajální katolictví a Habsburkům. Všichni tito lidé měli být donuceni odprodat své majetky a opustit město. Mansfeld si však velice dobře uvědomoval, že ušlý zisk na kontribucích (na kterých se každý měšťan podílel) by byl podstatně větší než částka za odprodané měšťanské domy. Z toho důvodu k žádnému vystěhování nepřikročil.

Současně je nutné si uvědomit, že v momentě získání Plzně byl Mansfeld více exponentem savojských zájmů v Čechách než stavovským generálem. Tato skutečnost nepopíratelně ovlivnila osud Plzně. Již v roce 1613 vstoupil do služeb savojského vévody Karla Emanuela, který jej po pražské defenestraci „propůjčil“ Fridrichu Falckému. Čeští stavové tak nabyli dojmu, že byl vyslán na pomoc v nepříznivé situaci přímo od falckraběte. Skutečnost však byla taková, že vysláním Mansfelda do Falce sledoval Karel Emanuel své vlastní zájmy v nadcházející kandidatuře na císařský trůn. To, že si Fridrich vysláním vojska na podporu stavovského boje získá přízeň v Čechách a usnadní si tak cestu na český trůn, mu do budoucna v případné císařské kandidatuře vynese hned dva hlasy pro Karla Emanuela. Získání dalších hlasů, a to arcibiskupa trevírského a markraběte braniborského, mělo být otázkou

⁶¹ Plný text přísahy a propouštěcího listu, na jehož základě byli z Plzně odvoláni stavovští komisaři, kteří měli být generálovi nápomocni s uspořádáním vnitřních záležitostí města, je možné dohledat na základě *Protokolu vyšlé korespondence kanceláře českých direktorů*. PROKEŠ, Jaroslav, *Protokol*, Praha 1934, s. 74.

několika málo diplomatických jednání.⁶² Pouhý měsíc po obsazení Plzně byl Mansfeld povolán Unií do Heidelbergu, kam dorazil 23. prosince 1618. Následně odtud vezl dopisy od falckraběte Fridricha a knížete Anhaltsa pro vévodu do Turína.⁶³ V té době mu bylo v Turíně vyplaceno 30 000 dukátů s příslibem, že bude následovat ještě dalších 40 000. Byly to ale poslední peníze, které Mansfeld ze Savojska obdržel.⁶⁴ Po turínském misi se generál vrátil zpět do Plzně. Přijel ovšem ve chvíli, kdy byla česká vojska ležící u Českých Budějovic a vedená Hohenlohem, značně oslabena. Byl tedy vzápětí po příjezdu vyzván příkazem z Prahy k okamžitému posílení těchto oddílů. Ačkoli mezi Mansfeldem a Hohenlohem nepanovalo v této době obzvláště velké přátelství (Petr Arnošt velice těžce nesl skutečnost, že vrchním velitelem stavovských vojsk byl jmenován právě Hohenlohe), zahájil se svými pluky postup směrem k Budějovicím. Tento Mansfeldův úkol však skončil fiaskem v podobě prohrané bitvy u Záblatí v červnu 1619, když podlehl Buquoyovým oddílům. Hohenlohe, jenž pobýval ve svém ležení u Rudolfova, nereagoval ani na jednu z Mansfeldových žádostí o pomoc. Na rozdíl od Hohenlohovy nečinnosti se Mansfeld i po prohrané bitvě nadále držel svého sklonu k ráznému vedení války. V průběhu července se nakrátko zastavil v Plzni, ale již 23. července byl přítomen na zasedání zemského sněmu v Praze. Výsledky tohoto jednání pro něj však měly hořkou příchuť. Podařilo se mu sice za přispění zástupců městského stavu uhájit existenci Plzně, kterou již od března 1619 hodlal evangelický panský stav srovnat se zemí,⁶⁵ avšak jeho žádost o přijetí za zemského obyvatele byla přijata negativně a odložena do dalšího zasedání. Je zřejmé, že i tento čin, vnímaný Mansfeldem jako stavovský nevděk, přispěl k neslavnému konci celého generálova angažmá v Čechách. Nadále však setrval v Praze a nikterak si nevšímal stížností, které přicházely

⁶² Výsledkem všech jednání poté, co byli s touto situací obeznámeni i čeští stavové, měla být smlouva z Rivoli, uzavřená 18. /28. května 1619. Tato smlouva však nebyla pro své podmínky nikdy podepsána. ŠOLLE, s. 78.

⁶³ REUSS, s. 35.

⁶⁴ ŠOLLE, s. 77.

⁶⁵ Vyšší stavy totiž nepovažovaly splácení kontribucí za dostatečný trest pro Plzeňské, a proto již na zasedání zemského sněmu 18. března 1619 navrhovaly zničení Plzně a vypovězení jejích obyvatel ze země. Tento návrh však nepodpořila města ani Mansfeld, a tak byla Plzni pouze sebrána její privilegia, jež zamezovala šíření protestantského vyznání; BÍLEK, Tomáš Václav, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618. Část druhá*, Praha 1883, s. 1189.

k direktorům z okupované Plzně. Dění v hlavním městě a nadcházející volba českého krále pro něj byly důležitější. Ubytoval se v domě v Zámecké ulici, jenž patřil matce Petra Myllnera, v této době úředníka direktorské kanceláře plně podporujícího stavovské zájmy.⁶⁶

Volba českého krále proběhla 26. srpna 1619 a podle očekávání většiny se jím stal Fridrich Falcký. Jako potenciální kandidát na český trůn byl zvažován také Karel Emanuel, ale tuto možnost zavrhl Kristián z Anhaltu. Jedním z jeho důvodů bylo, že vévoda již po několik měsíců neplatí Mansfeldovi žold. Savojský vévoda však nebyl výsledkem české volby překvapen, jeho ambice stále směřovaly k císařskému trůnu. Fridrich Falcký ovšem během císařské volby pohřbil veškeré vévodovy naděje, když přes veškeré sliby podpořil svým hlasem Fridricha II. Štýrského. V tento moment se vévoda zřekl Mansfelda a veškeré další náklady na jeho vojsko přešly na pražské direktory,⁶⁷ kteří ovšem nebyli s to vynaložit prostředky na jeho placení, což se jim nakonec stalo osudným. Dva dny po volbě, tedy 28. srpna, bylo, dle Skálova vyprávění, pro Mansfelda posláno a v kanceláři s ním direktori dlouho rozmlouvali.⁶⁸ Ještě téhož dne generál z Prahy odjel. Pravděpodobně již hledal vhodnou příležitost jak Čechy nenápadně opustit, neboť jeho pobyt mu byl stále více ztěžován ostatními veliteli.⁶⁹ Snad ze žárlivosti či nedostatku respektu nebyly Mansfeldovy rady uposlechnuty ani při druhém tažení k Vídní.⁷⁰ Od této chvíle se začal generál distancovat od ostatních stavovských jednotek a své oddíly vysílal jen v případě vlastní potřeby. Veškeré žádosti o vyplacení již několik měsíců ušlého žoldu zůstávaly bez odpovědi. Jeden z posledních projevů Mansfeldovy iniciativy ve věci stavovského povstání přišel v okamžiku, kdy Maxmilián Bavorský začal se svým vojskem překračovat české hranice. Tehdy Petr Arnošt vypracoval plán rozmístění svých jednotek k uhájení několika

⁶⁶ RUTH, František, *Kronika královské Prahy a obcí sousedních*, sv. 2, Praha 1995, s. 703.

⁶⁷ *Acta Mansfeldica* uvádějí, že tak učinil ve chvíli, kdy zjistil, že ho kalvinisté tahají za nos. „...Fürst augenscheinlich gemerckt wie er von den Calvinisten mit der Nasen herumb geführt worden...“, *Acta Mansfeldica*. [cit. 2018-26-02]. Dostupné z: <http://digitale.bibliothek.uni-halle.de/vd17/content/titleinfo/469008>.

⁶⁸ SKÁLA ZE ZHOŘE, Pavel, *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká od r. 1602 do r. 1623*, sv. 3, Praha 1867, s. 305–306.

⁶⁹ *Acta Mansfeldica*, s. 51–52. [cit. 2018-27-2]. Dostupné z: <http://digitale.bibliothek.uni-halle.de/vd17/content/titleinfo/469008>.

⁷⁰ ŠOLLE, s. 84–87.

nejdůležitějších opěrných bodů. Aniž by se tento návrh stihl v Praze dostat k rukám krále Fridricha, byl zamítnut Kristiánem z Anhaltu, v této době jmenovaným vrchním velitelem vojsk. Vzájemná rivalita mezi veliteli gradovala, Mansfeld se nicméně nehodlal vzdát bez boje. Svě šance k získání většího respektu se chopil na jaře 1620, kdy byl v boji zabit maršál stavovského vojska Linhart Colona z Felsu, Mansfeld tedy zažádal o jmenování do této funkce namísto Colony. Spolu s vyplacením dluženého žoldu si tím stanovil podmínky, za kterých je ochoten i nadále zůstat ve stavovských službách. Hodnosti maršála se Petr Arnošt dočkal, ale ne tak vyplacení žoldu. Těžce nesl zprávu, že současně s jeho jmenováním byl Hohenlohe povýšen na post generálmaršála, čímž Mansfeldovo postavení opět ztratilo na váze. Není divu, že zklamán poměry panujícími ve stavovském vojsku a zároveň rozhořčen nad nevděčností direktorů, dal Mansfeld již v říjnu 1620 výpověď z českých služeb. Proto oddíl obrista Styruma, jež na naléhání Mansfeld vyslal na pomoc k Bílé hoře, na bojiště vůbec nedorazily. Jednak se snad chtěly pomstít za nevyplacený žold a potom, proč by měly být nápomocny záležitostem českých stavů, když jejich velitel na této věci už neměl svůj zájem.

Působení Petra Arnošta hraběte z Mansfeldu v Čechách skončilo jeho odjezdem z Plzně začátkem roku 1621. Uznání za jeho zásluhy se mu dostalo až zjara téhož roku, kdy byl Fridrichem Falckým konečně jmenován do vytoužené funkce generálního polního maršála Království českého. V této chvíli byl však tento titul již zcela bezcenný. Hned vzápětí přišla další zpráva, která byla definitivní tečkou za českým angažmá. Mansfeldští hejtmané v čele s Janem Vilémem Leuningerem, jemuž byla svěřena správa Plzně, vydali město bez generálova vědomí 26. března 1621 bavorskému generálovi Tillymu, čímž se Plzeň navrátila zpět do katolických rukou.⁷¹

3.2 Vnitřní poměry v Plzni

Triumf, o nějž se dvakrát marně pokoušeli husité a kterým bezpochyby dobytí západočeské katolické pevnosti bylo, vynesl Mansfeldovi označení statného

⁷¹ DOUŠA, Jaroslav, *Plzeň v letech 1618–1621*, in: *Folia historica Bohemica*, 8, Praha 1985, s. 146; BÍLEK, s. 1189.

českého lva, jenž potřel psa i velblouda.⁷² Již během slavnostního vstupu do města 22. listopadu si v tuto chvíli nejúspěšnější stavovský vojevůdce uvědomoval, jak velký přínos mu ovládnutí tohoto města v budoucnu přinese. Kontribuce a výpalné vymáhané na městu se měly na celé tři roky stát Mansfeldovým hlavním příjmem. V souladu s tím uskutečňoval i další kroky. Bezprostředně po kapitulaci Plzeňanů zakázal všem svým mužům veškeré plenění a dále velmi redukoval jejich počet při vstupu do města. Logickým důvodem pro zanechání většiny vojska před hradbami byla přelidněnost města a stejně tak i jistá obava z obtížného udržování morálky celého pluku. Posléze odeslal armádu prodlévající před hradbami na pomoc k Českým Budějovicím. Všichni měšťané pak byli nuceni odevzdat své zbraně a vzdát se všech dvanácti městských děl, která měla být odvezena do Prahy pro potřeby stavovského vojska. Mansfeld nicméně začal jednat nezávisle na české vládě a všechny ukořistěné zbraně nechal svým vojákům. Nad obyvateli města byl poté údajně vynesena rozsudek smrti, avšak posléze od něj bylo upuštěno náhradou za zaplacení výkupného ve výši 120 000 zlatých.⁷³ Pouze plzeňský kat, který způsobil oblehatelům během boje nemalé ztráty na životech, byl obviněn z čarodějnictví a oběšen.⁷⁴ Velitel plzeňské dělostřelby, plaský opat Jiří Vasmucius, byl také pro své úspěchy v boji zprvu odsouzen a vězněn v domě č. p. 281 v Dominikánské ulici.⁷⁵ Později mu byla udělena milost, neboť byl klášteřem vykoupen za 10 000 kop grošů.⁷⁶ Plzeňští radní se museli 25. listopadu v podvečer sejít spolu s Mansfeldem k večeři v císařském domě, kde se generál ubytoval.⁷⁷

Direktorium, jemuž byla zpráva o pokoření města odeslána 23. listopadu, vyslalo do Plzně své komisaře, kteří měli být Mansfeldovi k ruce ve věci

⁷² BĚLOHLÁVEK, *Plzeň, protireformace a české stavovské povstání*, s. 140.

⁷³ O trestu smrti, který měl být vynesena nad měšťany, se zmiňuje pouze Tanner ve své kronice. HRUŠKA, s. 139; BÍLEK, s. 1188.

⁷⁴ HRUŠKA, s. 140.

⁷⁵ MACHÁČEK, Fridolín, *O staré Plzni I. V ulici Katovské neboli Rytířské. O domech klášterních. U masných krámů a v domku řeznickém*, Plzeň 1923, s. 20–21.

⁷⁶ HOJDA, Zdeněk, *...sub quo ut a tristibus ad meliora transeamus fata. Plaský opat Jiří Vašmucius – voják a obnovitel*, in: *Plaský klášter a jeho minulý i současný přínos pro kulturní dějiny. Sborník příspěvků ze semináře konaného v Plasích a Mariánské Týnici ve dnech 11.–13. května 2005*, Plasy 2005, s. 101.

⁷⁷ STRNAD, Josef, *K historii císařského domu v Plzni (1606–1632)*, in: *Český časopis historický* 5, 1899, s. 6.

správního uspořádání města. Skutečným velitelem Plzně byl pražskou vládou ustanoven až do odvolání Mansfeld. Ten svými zástupci po dobu nepřítomnosti jmenoval několik svých hejtmanů, podplukovníka Jana Jiřího Peblice a později v roce 1621 Jana Viléma Leuningera z Lemmingu.⁷⁸ V podstatě však ke změně principu městské samosprávy nedošlo.⁷⁹ Přidělení stavovští komisaři byli propuštěni již koncem listopadu. Petr Arnošt byl od této chvíle oficiálně správcem a jediným pánem města. Nadále se alespoň částečně zachovala instituce městské rady, jejímž úkolem se stalo především shánění finančních prostředků na zaplacení výpalného a kontribucí pro okupanty. Na jaře 1619 byl na zemském sněmu stanoven způsob, jakým mají být dosazovány městské rady.⁸⁰ Z důvodu, že se v této době v Plzni nacházel jen malý počet protestantů, úřadovala v souladu s nařízením stavovské konfederace pouze šestičlenná katolická část rady bez primátora. Mezi konšely figuroval také někdejší primas Jan Rudolf Wolfingar. Mansfeld sám neměl zájem na dosazení rady v úplném počtu a o prosazení evangelíků do správy města se nepokoušel.

Činnost rady byla generálem během okupace několikrát zkomplikována, nejvíce po prohrané bitvě u Záblatí v červnu roku 1619. V té době se mezi několika členy rady zrodil nápad na násilné odstranění okupační posádky, jež byla generálem zanechána v Plzni v nevelkém počtu. S touto myšlenkou ovšem nesouhlasila většina, proto se několik zástupců města vypravilo do Prahy, kde se tajně sešli s plzeňským rodákem, tehdejší děkanem svatovítské kapituly Kašparem Arseniem z Radbuzy a celý úmysl mu vyložili. Ten je od jejich plánu zrazoval s tím, že měšťané by proti mansfeldské posádce neměli šanci, vystavili by tím město zbytečnému riziku a zpochybnilo by to tvrzení, že zachování Plzně

⁷⁸ DOUŠA, *Plzeň v letech 1618–1621*, s. 165; BÍLEK, s. 1189.

⁷⁹ Pouze díky *Protokolu* Jaroslava Prokeše se dozvídáme, že direktorská vláda obeslala své komisaře v Plzni jen čtyřikrát a to pouze v listopadu 1618 bezprostředně po dobytí města, dále veškeré tendence mít Plzeň pod kontrolou ze strany stavů utichly a osud města byl plně ponechán v Mansfeldových rukách. PROKEŠ, s. 69–75.

⁸⁰ Na zemském sněmu v březnu 1619 bylo navrženo, aby v městské správě působili jen lidé nekatolického vyznání, ve městech s katolickou převahou měla být rada složena vždy ze šesti katolíků a šesti protestantů s tím, že primátorem bude vždy člověk víry podobojí. *Artikulové sněmu království českého 1619*. [cit-2018-9-3]. Dostupné z: [http://v2.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc&docId=set20090216_145_24&client=.](http://v2.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc&docId=set20090216_145_24&client=)

do budoucna je prospěšné.⁸¹ Tento plán se tedy nikdy neuskutečnil, avšak došlo k jeho vyzrazení. Následně po návratu z bitvy potrestal Mansfeld několik nejzámožnějších měšťanů, kteří byli označeni za hlavní strůjce spiknutí.⁸² Jednalo se o Jana Rudolfa Wolfingara, Jana Scribonia z Horšova a Bartoloměje Stehlíka staršího, tedy přední představitele plzeňské městské rady.⁸³ Hruška ve svém vyprávění uvádí i další jména, a sice Ondřeje Soldata, jenž zastával funkci městského písaře, Štěpána Tábora, Matěje Tannera a Mistra Petra Hlivičského, všichni měli být podrobeni mučení a drženi v tvrdém žaláři.⁸⁴ V následujících měsících úřadovali jen zbylí konšelé. Situace byla urovnána pravděpodobně v průběhu roku 1620, neboť na dlužním úpisu Magdaleně Hanibalové ze dne 16. října 1620 jsou uvedena jména s podpisy celé městské rady.⁸⁵ O další činnosti radních není zpráv až do roku 1621. Tehdy došlo 7. prosince k obnově městské rady – to již ovšem byla Plzeň nazpět v katolických rukou.⁸⁶ Vlivem tísnivé finanční situace získávala během okupace na důležitosti i další složka městské samosprávy, a sice úřad paumistra. Primárním úkolem paumistrů bylo shánění peněz k zaplacení kontribucí.

V Mansfeldově zájmu v době okupace nebylo ani usazování nových lidí ve městě, neboť po nich nemohly být vymáhány kontribuce. Proto k němu docházelo jen zřídka a nově příchozí byli od původních měšťanů poněkud izolováni. První zmínka o přistěhovaném evangelíkovi pochází ze zimy roku 1619, byl jím Štefan Breun ze Švýcarska, jenž se posléze v Plzni oženil s dcerou někdejšího měšťana evangelického vyznání Jana Fabera.⁸⁷ Breun však nebyl zapsán mezi přijaté měšťany a tedy mu s největší pravděpodobností vůbec nebylo uděleno měšťanské právo. V průběhu okupace se patrně Plzeňané diferencovali na dvě názorově odlišné skupiny. Radikálnější část měšťanstva byla ta, jež plánovala vzpouru vůči okupantům a neustávala v rozesílání stížností, jedno zda k pražským direktorům nebo do Saska

⁸¹ HOUŠKA, s. 211.

⁸² Hruška ve své *Knize pamětní* tuto událost prezentuje tak, že Plzeňští posloužili Mansfeldovi jako oběti pro vybití vzteku z prohrané bitvy. HRUŠKA, s. 147.

⁸³ DOUŠA, Jaroslav, *Městské rady v Plzni a na Starém Městě pražském v letech 1550–1650. Sociální složení rad v letech 1560–1590*, in: Sborník archivních prací, 32, 1982, 2, s. 340.

⁸⁴ HRUŠKA, s. 147.

⁸⁵ DOUŠA, *Plzeň v letech 1618–1621*, s. 178.

⁸⁶ DOUŠA, *Městské rady*, s. 340.

⁸⁷ BÍLEK, s. 1189.

a Bavorska. Umírněnější část pak většinou stanoviska o krutém a nelítostném zacházení s Plzeňany vyvracela, jako tomu bylo v případě stížností k Maxmiliánovi Bavorskému.⁸⁸ Po Mansfeldově odjezdu z Plzně, začaly být supliky zasílané k direktorské kanceláři častější a zoufalejší.

Největší pohromou pro město i mansfeldskou posádku se v prvních měsících okupace stala epidemie nemoci, jež se Plzeňskými označovala jako mor. „...čím dále a vejše i rána morová v městě našem zhusta proskakuje, od čehož namnoze sousedé naši, mužského i ženského pohlaví z světa scházejí, a to nakažení odnikud jinud nepřišlo, nežli od nemocných soldátův, kterých také každodenně velmi namnoze pochovávají.“⁸⁹ Během několika měsíců došlo ke značnému snížení počtu obyvatel. V psaní pražským direktorům z 22. ledna 1619 je uvedeno, že se nyní ve městě nachází až 90 zpustlých domů, dalších 40 je obýváno pouze vdovami a celkový počet usedlých sousedů není vyšší než 150.⁹⁰ Proto radní apelovali na direktory s žádostí o snížení počtu vojáků ve městě, neboť je již nebylo z čeho vydržovat. Dále žádali, aby byly sníženy příděly stravy, soli, svíček a dříví, které musejí okupantům odvádět, protože ve městě již nejsou žádné zásoby. Radní byli nuceni žádat i okolní šlechtu o poskytnutí zásob žita a ovsa.⁹¹ Stížnost současně poskytuje doklad o rychlém snížení moci stavovských komisařů a dokonce i samotných direktorů nad městem. Konšelé totiž zpravili direktorium rovněž o tom, že jsou i přes zákaz komisařů z listopadu 1618 z městské zbrojnice tajně odváženy zbraně včetně děl do cizích zemí, patrně do Norimberka. Není však zřejmé, nakolik se jednalo o rozkaz Mansfeldův a nakolik o nezávislé rozhodnutí jeho hejtmanů. Dlouhodobá nepřítomnost Mansfelda měla zajisté neblahý vliv na morálku vojáků zanechaných ve městě.

Z generálova podnětu byly zahájeny práce na opravě městského opevnění. Staré nevyhovující hradby měly být postupně předělány na nové modernější bastionové opevnění. Plány nové fortifikace byly rozsáhlé, ale

⁸⁸ Archiv města Plzně, Sběrka opisů, inv. č. 5/139. Jednalo se o stížnost na nepatřičné chování mansfeldské posádky, záhy však jiná část měšťanů uvedla, že byly informace v předchozím dopisu značně zveličené.

⁸⁹ Tamtéž, inv. č. 3/194. Dopis Plzeňských z 22. ledna 1619.

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ Tamtéž.

z finančních a časových důvodů nebyly realizovány kompletně.⁹² Stavba nabyla poměrně velkého rozsahu, a tak byl k pracím na městských hradbách povolán údajně každý dvacátý člověk z kraje.⁹³ V souvislosti s opravami zaslali v srpnu 1619 Plzeňští direktoriu žalobu, ve které obviňují mansfeldské hejtmany, že je nutí zadarmo stavět šance.⁹⁴ Výše platu pracujících dělníků byla zemskými úředníky stanovena až v únoru 1620, a to na jednu kopu míšeňských týdně.⁹⁵ Ještě v září téhož roku vybízeli úředníci obyvatele Plzeňského kraje, aby se na výstavbě finančně podíleli.

Situace v Plzni se začala prudce zhoršovat. Hospodářství města bylo koncem ledna 1619 dle zpráv městské rady z velké části zdevastováno „...všechny důchody obecní z mlejnuv, pivovarův, dvorův i lidí poddaných i lesův, též rybníků našich obecních i našich vlastních se vším mnohým jměním potracením k své dokonalé záhubě a zkáze, pálením a vydrancováním přišly...“.⁹⁶ Z této bídné hospodářské situace nemohlo být ovšem viněno pouze okupační vojsko s Mansfeldem. Z velké části ji zapříčinili sami Plzeňští, když během obležení zapálili několik předměstí, ve kterých se nacházely i hospodářské budovy a podniky. Z těchto škod se Plzeň do konce třicetileté války nevzpamatovala, došlo pouze k částečnému obnovování předměstí, která ovšem už nikdy nedosáhla svého původního rozsahu.⁹⁷ Stejně tak zpustlá byla i okolní panství, jak dokazuje psaní plaského opata Vasmucia z jara 1619. Zmiňuje se v něm o opatření obilí a 1300 kop z rozkazu hraběte Mansfelda a sděluje plzeňské radě, že klášterní dvory a rovněž i ovčiny jsou zpustlé a rybníky od vojska vylovené.⁹⁸

Patrně až do konce srpna roku 1619 byla Plzeň pod velením mansfeldských hejtmánů. Pozornost Petra Arnošta se k městu obrátila až po jeho diplomatickém selhání ve věci Karla Emanuela Savojského. V tíživé situaci, kdy pomýšlel na nenápadné opuštění českých zemí, ale zároveň se mu

⁹²MACHÁČEK, Fridolín, *Dějiny Plzně v době novější*, in: Plzeň a Plzeňsko v minulosti i přítomnosti. Díl I., Plzeň 1925, s. 79; MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, DOUŠA, Jaroslav, s. 547–548.

⁹³LÍVA, Václav, *Prameny k dějinám třicetileté války*, sv. 3, Praha 1951, s. 67.

⁹⁴ Archiv města Plzně, Sběrka opisů, inv. č. 5/139.

⁹⁵ Tamtéž, inv. č. 2/8, 2/9.

⁹⁶ Tamtéž, inv. č. 3/195. Dopis městské rady z 31. ledna 1619.

⁹⁷ ZEMAN, Adolf, *Plzeň za války třicetileté*, in: Minulostí Plzně a Plzeňska 2, Plzeň 1959, s. 44.

⁹⁸ Archiv města Plzně, Stará městská registratura, RMR I 1/IX f 6/37.

nedostávalo žoldu pro něj ani jeho vojsko, se uchýlil zpět do Plzně. Ve své západočeské pevnosti se s několika kratšími výjezdy zdržoval až do ledna 1621. Význam města pro něj nepochybně vzrostl, neboť bylo aktuálně jediným zdrojem příjmů. Začátkem října 1620 přitáhla blízko k Plzni katolická vojska Maxmiliána Bavorského, jenž se usadil v Liticích a patrně vyčkával na příchod dalších jednotek. Zanedlouho snad sám Mansfeld inicioval jednání s bavorským vévodou a velitelem Buquoyem. Jeho výsledkem měly být podmínky, za kterých je Petr Arnošt ochoten se Plzně vzdát. Požadoval mimo jiné vyplacení 400 000 zlatých v hotovosti. Takovým obnosem protistrana nedisponovala a její opatření by vyžadovalo další zdlouhavé jednání s císařem ve Vídni. Ani jedna strana si však nemohla dovolit jen nečinně vyčkávat na císařské rozhodnutí. Proto bylo jednání ukončeno 21. října 1620, kdy se generál po vyplacení 100 000 zlatých zavázal k neutralitě Plzně.⁹⁹ Pro období od října 1620 do března 1621 není o dění v Plzni zachováno mnoho zpráv. Mansfeld se nepochybně snažil udržet si město za každou cenu. Zatímco většina ostatních stavovských generálů odešla ze země, Petr Arnošt přečkal v Plzni i bělohorskou bitvu. Postupem času přestávalo být město platbyschopné a i Mansfeldovy síly město bránit postupně ochabovaly. Fridrichem Falckým byl však v držení Plzně neustále podporován. Koncem ledna 1621 se generál vydal opatřit armádu a zásoby do Horní Falce, k jeho návratu už nikdy nedošlo.

Po Mansfeldově odjezdu se jeho hejtmané dohlízející na chod města již nemohli cítit zdaleka tak bezpečně. Bělohorská bitva změnila poměry i v mansfeldských oddílech. Vojákům se již přes rok nedostávalo pravidelného žoldu a direktorium bylo donuceno císařskou stranou prohlásit, že ušlý žold vyplatí v případě, že se vojsko ihned rozejde. Hejtmané začali urychleně jednat o vydání Plzně císařským.¹⁰⁰ Jako se ostatně pokoušel i sám Mansfeld. Za generálovy nepřítomnosti podepsalo ve Stříbře 26. března 1621 sedm jeho hejtmanů smlouvu s bavorským generálem Tillym. Plzeň byla tímto za vyplacení 140 000 zlatých vrácena Katolické lize. Na této částce se samo město muselo

⁹⁹ ČECHURA, Jaroslav, *Zimní král aneb české dobrodružství Fridricha Falckého*, Praha 2004, s. 274–277.

¹⁰⁰ LÍVA, s. 136.

podílet 87 000 zlatými.¹⁰¹ Tři ze sedmi praporců sídlících ve městě odešly do Klatov a zbylé čtyři se připojily k císařsko-ligistickým oddílům Tillyho.¹⁰² Mansfeldova okupantská vojska byla vystřídána okupací bavorskou.

3.3 Konfesijní poměry v okupované Plzni

Pobyt protestantského vojska v přísně katolickém městě, jakým Plzeň bezesporu byla, musel pro její obyvatele nutně znamenat citelný zásah do zaběhlých stereotypů. Přestože je éra okupace Plzně mnohými historiky charakterizována jako nejhorší etapa dějin tohoto města, z náboženského hlediska nebylo s měšťany zacházeno nikterak radikálně. Církevní majetek byl pochopitelně použit na splacení kontribucí, popřípadě dán do zástavy věřitelům, naproti tomu však nebyly zakázány žádné katolické bohoslužby a obřady. Zatímco pro protestantské, přesněji řečeno kalvinistické bohoslužby byl Mansfeldem vyhrazen chrám sv. Bartoloměje, katolické mše se konaly v kostele sv. Markéty při dominikánském klášteře.¹⁰³ Žádosti Plzeňských o přesunutí protestantských obřadů z farního chrámu do poničeného františkánského kostela byly zamítnuty. Klášter františkánů sloužil jako skladiště, popřípadě ubytování pro vojáky a v kostele Všech svatých byl zřízen ovčín. První „*Díkůčiněné kázání, kteréž po dobytí města Plzně v kostele S. Bartoloměje konáno bylo*“,¹⁰⁴ udělil generálovi, jeho důstojníkům a přítomným stavovským komisařům polní kazatel mansfeldských vojsk Jakub Jan Heylman.

Není překvapující, že to nebyl Mansfeld, kdo začal usilovat o exemplární potrestání plzeňských katolíků. O zničení Plzně se již od března 1619 zasazovaly evangelické vyšší stavy. Otázka další budoucnosti Plzně byla projednávána postupně na dvou zasedáních zemského sněmu. Panský stav požadoval nekompromisní vyhoštění všech jejích katolických obyvatel z Čech a srovnání města se zemí. Proti tomu rázně vystoupil městský stav, který Plzeň hájil pro její hospodářský i politický význam. Ve výsledku byla Plzni pouze

¹⁰¹ DOUŠA, *Plzeň v letech 1618–1621*, s. 185.

¹⁰² HRUŠKA, s. 148–149; DOUŠA, *Plzeň v letech 1618–1621*, s. 184–185.

¹⁰³ STRNAD, Josef, *Dějiny kláštera dominikánského v Plzni (1300–1785)*, Plzeň 1896, s. 31.

¹⁰⁴ HEYLMAN, s. 30.

odebrána privilegia, která jakýmkoli způsobem omezovala vyznání podobojí.¹⁰⁵ Vzhledem k nízkému počtu nově příchozích evangelíků do města zůstala Plzeň ve svém základu katolickou. O udržení katolického kurzu se měl nejvíce zasloužit plzeňský prelát David Drachovský, když ve svých kázáních utvrzoval plzeňské v jejich víře a i nadále, údajně na hřbitově, vzdělával mládež ve věcech církevních.¹⁰⁶ Specifickým jevem období okupace je také vzrůstající obliba mariánského kultu, spojovaná s vírou v zázračnou moc Plzeňské madony. Do boje o město vstupovali Plzeňané pod praporem s vyobrazením sv. Bartoloměje, jenž byl patronem města a kterému byl zasvěcen i farní chrám. Když však došlo k pokoření města a praporec byl okupantským vojskem stržen, začali se Plzeňští od sv. Bartoloměje odvracet a vznikl tím prostor pro nástup jiného patrona. Pamětní medaile, jež se roku 1621 razily k příležitosti ukončení okupace, již nesou vyobrazení Panny Marie s nápisem „*Patrona catholicae civitatis Pilsnensis fidelissima*“.¹⁰⁷

3.4 Ekonomická situace

Nejzhorbnějším faktorem pro okupovanou Plzeň nebylo ani tak nucené soužití katolíků s protestanty, ale nařízené placení kontribucí. Tehdy druhé nejbohatší město Českých zemí se muselo potýkat s náhlým nedostatkem prostředků na vyplácení mansfeldského vojska a Mansfelda samotného. Jediné, co zdevastované Plzni na konci stavovské okupace zůstalo, byly dluhy a finanční vyčerpání, které se s městem táhly až do konce třicetileté války. Adekvátním důvodem, proč léta 1618–1621 označit jako nejničivější období plzeňských dějin, jsou bezpochyby právě ekonomické následky okupace. Určení přesné částky, kterou Plzeň a její měšťané skutečně odvedli okupačnímu vojsku a výše celkových nákladů na okupaci není vzhledem k povaze zachovaných pramenů možné. Z pozůstatků staré městské registratury, dochované korespondence a konšelských protokolů, je však možné se alespoň zhruba vynaložené částce přiblížit.

¹⁰⁵ SLAVATA Z CHLUMU A KOŠUMBERKA, Vilém, *Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hraběte Slavaty z Chlumu a Košumberka*, sv. 2, Praha 1868, s. 205.

¹⁰⁶ HRUŠKA, s. 143–144.

¹⁰⁷ JEČNÝ, Josef, *Plzeňské medaile a známky*, Plzeň 1921, s. 1–2.

Jako první se o vyčíslení nákladů na kontribuci odváděnou Mansfeldovi pokusil Martin Hruška, díky jehož záznamům je možné tuto sumu stanovit na 254 380 zlatých a 43 krejcarů.¹⁰⁸ Hruška k ní došel umělým výpočtem. Předně do nákladů zahrnul 120 000 zlatých, jež Mansfeld žádal neprodleně po dobytí města jako výkupné za ušetření životů Plzeňských. Dále uvedl, že po zaplacení této sumy bylo na městě vymáháno dalších 47 000 zlatých. Do celkové částky vynaložené na okupaci zahrnul i dluhy, jež město za Mansfelda převzalo. Jednalo se o 1 615 zlatých a 23 krejcarů za krámské zboží od Albrechta Reha a v roce 1619 za klenotnické práce Jodoka z Brisilu ve výši 1 085 zlatých. Posledním obnosem, který do celkových výdajů zahrnul, bylo 83 605 zlatých a 20 krejcarů, kterými se měla Plzeň podílet na odstupném pro mansfeldskou posádku na konci okupace. Z Hruškových záznamů už však nevyplývá, jakou částku městská obec vynaložila na udržování sídlící mansfeldské posádky.

Z důvodu, že ve svém díle neuvádí žádné zdroje, je nutné Hruškou stanovené částky ověřit v dostupných pramenech úřední povahy. Jisté je, že vzápětí po kapitulaci města vnesl Mansfeld požadavek na okamžité vyplacení nemalého obnosu. Z této částky město ihned uhradilo 52 329 zlatých.¹⁰⁹ Dále stanovil městu týdenní splátku kontribuce na 1500 zlatých a přikázal, aby byla jeho posádka, kterou ve městě zanechá, po celé dva roky udržována na útraty města. Před odjezdem do Falce v prosinci 1618 navýšil týdenní odvod na 4500 zlatých.¹¹⁰ Vzápětí však byla tato splátka direktory snížena na původních 1500, což dokazuje dopis městské rady z 22. ledna 1619, kde je také uvedeno, že již město Mansfeldovi zaplatilo přes 60 000 zlatých.¹¹¹ Odvody pro posádku tvořily především dávky obilí, piva, svíček, soli a dřeva. V květnu 1619 zaplacená částka přesahovala již 90 000 zlatých.¹¹² Vzhledem k tomu, že do konce okupace zbývalo ještě 10 měsíců a městská obec nebyla od týdenních splátek kontribuce oproštěna, je možné předpokládat, že se celková zaplacená částka vyšplhala přes 160 000 zlatých. K tomuto obnosu je nutno přičíst i sumu, kterou se Plzeň podílela na odstupném pro okupantskou posádku, což bylo již

¹⁰⁸ HRUŠKA, s. 143–150.

¹⁰⁹ LÍVA, s. 33.

¹¹⁰ Tamtéž.

¹¹¹ Archiv města Plzně, Sběrka opisů, inv. č. 3/194.

¹¹² Archiv města Plzně, Stará městská registratura, RMR I 1/IX f 6/3.

zmíněných 83 605 zlatých. Je tedy velice pravděpodobné, že Plzeňští odvedli Mansfeldovi a jeho posádce více než 250 000 zlatých. V této částce jsou započítány pouze peněžní odvody, nikoli výlohy spojené se sídlící posádkou, naturálními dávkami, popřípadě se způsobenými škodami. Reálné náklady města na okupaci byly tedy pravděpodobně daleko vyšší.

Městská obec pochopitelně nedisponovala takovým kapitálem, aby byla schopna splatit kontribuci v hotovosti a pouze z vlastních finančních zdrojů. Z toho důvodu byla městská rada nucena žádat o půjčky nejenom u okolní vrchnosti, ale i v zahraničí, čímž vznikly další prameny v podobě dlužních úpisů či věřitelských smluv. Plzeň tak i v tíživé situaci stále udržovala obchodní styky v rámci českých zemí, ale i v říši. Plzeňští konšelé a menší obchodníci se stýkali se svými věřiteli v Praze a nebylo přerušeno ani spojení s Norimberkem. Jedním z věřitelů města byl také obchodník a bankéř Jan de Witte. Ze zlomků staré městské registratury je patrné, že de Witte jednal s Plzeňskými nesmlouvavě, roku 1620 nechal uvěznit několik vyslanců města na Malé Straně pro nesplácení úroku. Ti pak žádali plzeňskou městskou radu, aby jednala o jejich propuštění.¹¹³ Witte měl snad být i požádán o vykoupení plzeňských kostelních klenotů, jež byly zastaveny v Norimberku za 6 000 zlatých. Stejně jednání bylo vedeno i s biskupem v Bamberku a s bavorským vévodou Maxmiliánem.¹¹⁴ Klenoty plzeňských kostelů se nakonec ocitly v zástavě u významné norimberské obchodnické firmy Viatis a Peller, odkud měly být vydány dalším věřitelům za 3 754 zlatých.¹¹⁵

Důležitým věřitelem Plzně byl augsburský obchodník Jan Warmberg, kterého Plzeňští mnohokrát žádali, o poskytnutí půjčky či aby za ně uhradil dluhy. Vzhledem k tomu, že město nemělo dostatek finančních prostředků na splácení půjček od Warmberga, žádalo jej, aby přijal splátky v podobě dávek obilí.¹¹⁶ Tuto nabídku pravděpodobně Warmberg nepřijal a úroky stále narůstaly, o čemž svědčí záznam v konšelském protokolu z roku 1643, kde je uvedena celková dlužná částka v hodnotě 40 000 zlatých.¹¹⁷ Kromě zastavení

¹¹³ Archiv města Plzně, Stará městská registratura, RMR I 1/IX f 6/40, 29.

¹¹⁴ Archiv města Plzně, Sběrka opisů, inv. č. 1/130.

¹¹⁵ Tamtéž, inv. č. 1/152.

¹¹⁶ Archiv města Plzně, Stará městská registratura, RMR I 1/IX f 6/42, 50.

¹¹⁷ Archiv města Plzně, Konšelský protokol, inv. č. 22, s. 172.

kostelních klenotů, donutila tíživá finanční situace město k odprodání některých pozemků, k čemuž muselo být vyžádáno povolení u pražských direktorů.¹¹⁸ S prosbou o půjčku výměnou za přepsání pozemkové části nebo celé vsi, se Plzeň nejčastěji obracela na Rokycany, které tímto způsobem získaly statky, o něž vedly s Plzeňskými spor již od 16. století. Jednalo se o ves Ejpovice, která byla Rokycanům připsána za vypůjčení 3 000 kop míšeňských, a ves Dolany, jež byla dána Rokycanským do zástavy za další půjčku 2 000 kop míšeňských.¹¹⁹

Stále častěji byla Plzeň nucena psát direktorům, aby se za město přimluvili o poskytnutí půjčky u nekatolických vrchností, neboť Plzeňským již došly prostředky na vydržování mansfeldských žoldáků.¹²⁰ Z okolní šlechty se věřiteli města stali mimo jiné Jan Černín z Chudenic, Diviš Markvart z Hrádku, Adam Širntyngar na Chodové Plané a dále několik členů z rodu Točníků na Křimicích a Prostiboří. Prameny se konkrétně zmiňují o Purkartu Točníkovi z Křimic a Anně Točníkové, od nichž si Plzeň v květnu 1619 vypůjčila 800 kop míšeňských zástavou za ves Útušice.¹²¹ Celkový dluh Točníkům, který město přiznalo, činil 7 314 kop 17 grošů a 1 peníz.¹²² Podle dlužních listů byl největším věřitelem města Fridrich Švihovský z Rýzemberka, jenž poskytl Plzni půjčku ve výši 17 500 kop míšeňských. Jako zástava mu byly poskytnuty některé deskové statky a připsáno také horomyslické panství, jež Plzeň zakoupila roku 1563 v době svého největšího rozvoje.¹²³ Fridrich Švihovský dále žádal město o přenechání krčmy ve vsi Dýšíně. Plzeň ovšem nesouhlasila a nabídla krčmu v Útušicích. Následovala vleklá a bezvýsledná jednání.¹²⁴ Seznam věřitelů města se stále rozrůstal, úvěr v hodnotě 10 000 zlatých poskytl např. i vévoda Maxmilián Bavorský,¹²⁵ jenž ještě v červnu 1621 prodloužil Plzeňským lhůtu na splacení. Stranou nezůstali ani věřitelé z církevní sféry. Konkrétně Šimon Brosius z Horštejna, probošt a světící arcibiskup pražské arcidiecéze, poskytl

¹¹⁸ Archiv města Plzně, Sběrka opisů, inv. č. 1/123.

¹¹⁹ Tamtéž, inv. č. 1/131.

¹²⁰ Archiv města plzně, Stará městská registratura, RMR I 1/IX f 5/72.

¹²¹ Archiv města Plzně, Sběrka opisů, inv. č. 1/32.

¹²² Tamtéž, inv. č. 1/134.

¹²³ Tamtéž, inv. č. 1/137.

¹²⁴ Celá korespondence je uložena ve staré městské registratuře.

¹²⁵ Archiv města Plzně, Sběrka opisů, inv. č. 1/139.

Plzni nejen hotovost, ale i klenoty a zlato.¹²⁶ Postupem času půjčovali plzeňské obci v rámci každého městského houfu i samotní měšťané, záduší a cechy.¹²⁷ V případě vyplacení odstupného pro Mansfeldovy žoldáky se za půjčku pro Plzeňské přimlouval sám císař, a to u královského místodržícího Karla z Lichtensteinu, načež bylo Plzni pro tento účel vypůjčeno 83 605 zlatých.¹²⁸

Ačkoli se jedná pouze o zkrácený výčet věřitelů, výstižně ilustruje závažnost situace, do níž se plzeňská městská obec dostala. V průběhu okupace se půjčky staly nejen hlavním zdrojem prostředků na splácení kontribuce, ale pravděpodobně na nich začal do jisté míry záviset i samotný chod města. Z dostupných pramenů však není zřejmé, jak velký podíl půjček zůstával městu a jaký obnos z nich byl vynaložen pro okupanty.

Tím se nabízí další otázka, a sice jaká byla celková míra zadlužení Plzně po mansfeldské okupaci. S válečnými dluhy je ovšem zapotřebí pracovat obezřetně, neboť mnohdy bývají do součtu válečných dluhů započítány i dluhy předešlé, v tomto případě ty z doby před okupací. Dále je nutné si uvědomit, že hodnota dlužné částky zpravidla nikdy nepřevyší hodnotu celkových válečných, v tomto případě okupačních, nákladů. Do celkových nákladů totiž spadají nejen hotové peníze odvedené na kontribuci, ale také naturálie, popřípadě částky vynaložené samotnými měšťany atp. Z toho důvodu bude hodnota nákladů zpravidla vyšší než hodnota dluhů.

Hruška ve svém díle uvedl zadluženost města ve výši 271 769 kop 21 míšeňských grošů a 2 haléře, což činí zhruba 320 000 zlatých.¹²⁹ Tato částka převyšuje o 70 000 zlatých zjištěnou hodnotu peněžních nákladů na Mansfelda a jeho posádku, tedy výše v textu zmíněných 250 000 zlatých. Je proto relevantní se domnívat, že Hruška do svého součtu zahrnul i předokupační dluhy. Pro ověření této teorie je nutné prostudovat i pozdější vývoj plzeňského zadlužení. Konkrétně zprávu traktační komise, jež vznikla roku 1627 za účelem přezkoumání hospodářské situace a případného oddlužení Plzně. Komise mimo jiné uvedla výši předokupačních dluhů, a to v hodnotě 56 000 kop, tedy zhruba

¹²⁶ Archiv města Plzně, Sbírka opisů, inv. č. 1/142.

¹²⁷ Seznam věřitelů, kteří jsou dohledatelní na základě dlužního úpisu, či smlouvy dochované v Archivu města Plzně viz Příloha 1.

¹²⁸ HRUŠKA, s. 150.

¹²⁹ Tamtéž, s. 150.

65 520 zlatých.¹³⁰ Jednalo se zřejmě o zadrželé úroky z převzatých půjček od císaře Rudolfa II. a Matyáše. Po odečtení zjištěné hodnoty předokupačních dluhů (65 520 zlatých) z Hruškou určené hodnoty zadlužení (320 000 zlatých), vyjde hodnota městského okupačního dluhu. Na základě pramenných zpráv, je tedy možné říci, že se plzeňská obec během mansfeldské okupace zadlužila částkou 254 480 zlatých.

Plzeňané se pochopitelně domnívali, že za svoji vytrvalou věrnost císaři i v takto nelehkých dobách budou náležitě doceněni. Jejich očekávání však nebyla naplněna. Město již koncem roku 1621 začalo usilovat o navrácení odprodáných či zastavených statků a činilo si nárok i na pobělohorské konfiskace, konkrétně na toužimské panství. S žádostí o odškodnění se obrátilo na královského místodržícího Karla z Lichtensteinu, jehož odpověď ve věci konfiskací byla pro Plzeňské zklamáním, jelikož byl zkonfiskovaný majetek již rozdělen jiným.¹³¹ Až po zásahu císaře Ferdinanda II. měly být Plzni navráceny všechny pozemky, jež město zastavilo nebo prodalo komukoli, kdo se účastnil povstání. Fakticky se toto nařízení týkalo pouze Rokycan, statky zastavené okolním šlechticům nebyly městu vydány bez náhrady. Dále císař zrušil všechny dluhy, jimiž byla Plzeň vázána vůči věřitelům, kteří se jakkoli účastnili stavovské rebelie. Ani toto nařízení nijak zásadně neusnadnilo situaci Plzeňských, neboť se jednalo o odpuštění pouze 23 520 zlatých z celkové dlužné částky.¹³² Roku 1627 se městu dostalo o něco většího, ale jen čistě formálního uznání v podobě císařské buly, v níž byla znovu potvrzena všechna privilegia, jež městu náležela od císaře Zikmunda, Maxmiliána, Rudolfa i Matyáše. Krom toho mělo být město ušetřeno dalších vojenských kvartýrů a nákladů s nimi spojených. Ačkoli byla zlatá bula císaře Ferdinanda II. vložena i do desek zemských, ve skutečnosti na ni nikdo, kromě Plzeňských, nebral větší zřetel. V Plzni a jejím okolí i nadále prodlévala císařská vojska generála Tillyho, jenž město nehodlal nikterak ušetřit. Nadále museli Plzeňští obstarávat půjčky, avšak pro velké dluhy bylo vcelku obtížné získat další úvěry. Válečné náklady a škody nicméně stále narůstaly, do konce třicetileté války se Plzni

¹³⁰ HRUŠKA, s. 158.

¹³¹ Tamtéž, s. 150.

¹³² Tamtéž, s. 151.

nevyhnulo 45 vojenských kvartýrů a 26 průtahů.¹³³ Kdysi druhé nejbohatší město českých zemí se v důsledku pozvolna propadalo na úroveň evangelických neprivilegovaných měst.

¹³³ ZEMAN, *Pízeň za války třicetileté*, s. 63.

Závěr

Zhodnotit situaci Plzně v období mansfeldské okupace není snadné hned z několika důvodů. Pramenné zprávy pro tuto éru plzeňských dějin jsou pouze útržkovité a pro podání uceleného obrazu či zodpovězení některých otázek nedostačující. Z toho důvodu je pro definování poměrů okupované Plzně nutné využívat zpráv, jež jsou dostupné bezprostředně před dobytím města a těch, které se objevují až po skončení česko-falcké části války. Druhým problematickým aspektem jsou paradoxně prameny dochované přímo z doby okupace, tedy z let 1618–1621. Jedná se totiž převážně o supliky samotných měšťanů, u nichž lze předpokládat, že budou značně tendenční, a proto je zapotřebí k nim zachovávat střízlivý přístup.

V politicky vypjaté době se královské město Plzeň oproti většině českých měst vyznačovalo svým až dogmaticky prohabsburským postojem a katolickým smýšlením. Právě kvůli této odlišné orientaci na sebe Plzeňané strhli pozornost protestantských stavů takřka vzápětí po vypuknutí povstání. Město bylo důležitým opěrným bodem nejen kvůli své poloze, ale i hospodářskému významu vyplývajícímu z dlouhodobé prosperity. Stavovská vojska však neměla sílu se jej zmocnit či jakkoli narušit jeho existenci. V osobě Petra Arnošta hraběte z Mansfeldu se českým stavům dostalo vítané pomoci. Během české války sehrál tento vojevůdce nezpochybnitelně významnou roli a dobytí Plzně se stalo důležitým mezníkem jak stavovského povstání, tak Mansfeldovy kariéry. Předně si Petr Arnošt začal být více jistý jako zprostředkovatel savojských zájmů. Pro další vývoj vztahů mezi ním a direktoriem byla tato jeho pozice velmi podstatná, proto nesmí být kvůli dobytí Plzně upozaděna.

Mansfeldovo jednání v průběhu české války bylo vždy diskutabilním tématem. Zajisté byl pro pražskou vládu do jisté míry nepředvídatelný. Nelze se však přiklonit k názoru mnohých historiků, kteří pohlížejí na Mansfelda jako na zrádce, jenž zamýšlel na českých stavech pouze profitovat. Jakkoli se on sám považoval za diplomata, byl především žoldák a z toho důvodu by jeho činy neměly být klasifikovány jako zrada. Ve chvíli, kdy mu direktorium neodvádělo

pravidelný žold, jednal čistě pragmaticky, v důsledku toho se také u Bílé Hory nepřipojil k českému vojsku.

Dále je zapotřebí střízlivě zhodnotit Mansfeldův přístup k okupované Plzni. Způsob, jakým začal s dobytým městem nakládat, byl pro pražské direktory patrně neočekávaný. Z jejich chování lze usoudit, že si skrze vyslané komisaře chtěli sami zajistit kontrolu nad městem. Mansfeldovým záměrem však bylo, přetvořit Plzeň ve svou vlastní mocenskou základnu, z níž bude možné čerpat finanční prostředky a další zdroje. Ustanovil tedy své osobní zástupce, kterým svěřil správu města, čímž moc direktoria omezil. Z dalšího vývoje je možné vyčíst, že jeho moc nezanikla úplně, neboť direktori zasahovali do výše splátek kontribuce a jejich rozhodnutí byla Mansfeldovými hejtmany tolerována. Vzhledem k ziskům, které pro Mansfelda z držení Plzně plynuly, není divu, že se na zemských sněmech zasazoval o její zachování.

Tvrzení, že mansfeldská okupace byla nejhorší etapou plzeňských dějin, by mělo být posuzováno ze dvou hledisek. Vůči měšťanům nezakročil Petr Arnošt nijak radikálně, záměrně se nesnažil narušit vnitřní poměry ve městě. Zachoval bez jakékoli intervence městskou radu, neomezoval obchodní styky, dokonce i nadále umožnil sloužit katolické bohoslužby. Na druhou stranu, není možné zastírat, že v době Mansfeldovy nepřítomnosti docházelo k poklesu morálky sídlících pluků, jak to dokládá rabování ve městě. Tento argument ovšem stojí a padá s úvahou, zda šlo o vůli Mansfeldových zástupců nebo naopak o výraz nerespektování jejich příkazů. Na základě archivního výzkumu nicméně není možné bezpečně potvrdit závěr, že by okupace měla na každodenní život měšťanů fatální dopad. Nejvýrazněji se nesporně zapsala do vývoje městského a měšťanského hospodářství. K neutěšenému stavu své ekonomiky však bezděky přispěli i sami Plzeňští, lépe řečeno Felix Dornheim, na jehož příkaz byla vypálena většina předměstí, kde se nacházela řada prosperujících podniků. Otázkou zůstává, zdali byl tento čin pro obranu města opravdu natolik zásadní.

Snaha přesněji definovat a přiblížit ekonomický dopad Mansfeldovy okupace na město a specifikovat konkrétní a přesnou výši celkových nákladů a míru zadlužení Plzně v tomto období, naráží na několik překážek. Prostudované prameny umožňují do jisté míry upřesnění výpočtů, jež k této

problematice publikovali plzeňští historikové. Prostudováním archivních fondů lze potvrdit Martinem Hruškou stanovenou částku přesahující 250 000 zlatých, jež byla Plzeňskými odvedena okupantům pouze na kontribuci v hotových penězích. Je zapotřebí podotknout, že se nejedná o celkovou výši nákladů na okupaci, pro její stanovení by musela být známa i hodnota naturálních odvodů sídlícím plukům, škod na majetku, obnosů potřebných pro chod města atp. Stejně tak lze vyvrátit výši obnosu, jenž Hruška označuje jako celkovou sumu zadlužení. Z dochovaných zpráv je možné doložit, že do svého výpočtu zahrnul i dluhy města z doby před okupací, čímž směřoval dva zcela odlišné fenomény. Tři roky okupace nicméně znamenaly zvýšení dluhů plzeňské obce o 252 449 zlatých.

Lze uzavřít předpokladem, že z následků samotné okupace by se Plzeň byla pravděpodobně schopna v průběhu několika následujících let zotavit. Avšak následkem dalšího pokračování války a vojenským kvartýrům, které Plzeň prošly, byla revitalizace města mnohem pomalejší a byl tak zpomalen i její opětovný návrat na někdejší privilegovanou pozici v rámci Českých zemí.

Soupis pramenů a literatury

Nevydané prameny

Archiv města Plzně, Listiny, inv. č. 38, sign. I 339 N 48.

Archiv města Plzně, Sběrka rukopisů, inv. č. 431, sign. 1 f 15.

Archiv města Plzně, Sběrka opisů, inv. č. 3/194. Dopis Plzeňských z 22. ledna 1619.

Archiv města Plzně, Sběrka opisů, inv. č. 3/195. Dopis městské rady z 31. ledna 1619.

Archiv města Plzně, Sběrka opisů, inv. č. 1/32.

Archiv města Plzně, Sběrka opisů, inv. č. 1/123.

Archiv města Plzně, Sběrka opisů, inv. č. 1/130.

Archiv města Plzně, Sběrka opisů, inv. č. 1/131.

Archiv města Plzně, Sběrka opisů, inv. č. 1/134.

Archiv města Plzně, Sběrka opisů, inv. č. 1/137.

Archiv města Plzně, Sběrka opisů, inv. č. 1/139.

Archiv města Plzně, Sběrka opisů, inv. č. 1/142.

Archiv města Plzně, Sběrka opisů, inv. č. 1/152.

Archiv města Plzně, Sběrka opisů, inv. č. 2/8.

Archiv města Plzně, Sběrka opisů, inv. č. 2/9.

Archiv města plzně, Stará městská registratura, RMR I 1/IX f 5/72.

Archiv města Plzně, Stará městská registratura, RMR I 1/IX f 6/3.

Archiv města Plzně, Stará městská registratura, RMR I 1/IX f 6/29.

Archiv města Plzně, Stará městská registratura, RMR I 1/IX f 6/37.

Archiv města Plzně, Stará městská registratura, RMR I 1/IX f 6/40.

Archiv města Plzně, Stará městská registratura, RMR I 1/IX f 6/42.

Archiv města Plzně, Stará městská registratura, RMR I 1/IX f 6/50.

Archiv města Plzně, Konšelský protokol, inv. č. 22.

Vydané prameny

HEYLMAN, Jan Jakub, *Gruntownj Relacy Kterak se při Dobyťi města Plzně w Králowstwí Českém dálo*, Praha 1619.

- LÍVA, Václav, *Prameny k dějinám třicetileté války*, sv. 3, Praha 1951.
- PROKEŠ, Jaroslav, *Protokol vyšlé korespondence kanceláře českých direktorů z let 1618 a 1619*, Praha 1934.
- SKÁLA ZE ZHOŘE, Pavel, *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká od r. 1602 do r. 1623*, sv. 3, Praha 1867.
- SLAVATA Z CHLUMU A KOŠUMBERKA, Vilém, *Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hraběte Slavaty z Chlumu a Košumberka*, sv. 2, Praha 1868.

Literatura

- BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Dva příspěvky k hospodářským a sociálním dějinám Plzně v šestnáctém století*, in: *Minulostí Plzně a Plzeňska 2*, Plzeň 1959, s. 17–36.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Dějiny Plzně I. Od počátku do roku 1788*, Plzeň 1965.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Plzeň, protireformace a české stavovské postání*, in: *Folia historica Bohemica*, 8, 1985, s. 135–147.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Plzeňská předměstí*, Plzeň 1997.
- BÍLEK, Tomáš Václav, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618. Část druhá*, Praha 1883.
- ČECHURA, Jaroslav, *Zimní král aneb české dobrodružství Fridricha Falckého*, Praha 2004.
- DOUŠA, Jaroslav, *Městské rady v Plzni a na Starém Městě pražském v letech 1550–1650, sociální složení rad v letech 1560–1590*, in: *Sborník archivních prací*, 32, 1982, 2, s. 321–418.
- DOUŠA, Jaroslav, *Plzeň v letech 1618–1621*, in: *Folia historica Bohemica*, 8, Praha 1985, s. 157 – 201.
- DOUŠA, Jaroslav, *Výhružky proti Plzni v letech 1433–1631*, in: PÁNEK, Jaroslav (ed.) *Česká města v 16.–18. Století. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990*, Praha 1991, s. 71–79.
- DOUŠA, Jaroslav, *Plzeň v letech 1547–1618*, in: *Documenta Pragensia XXXII/2, Města ve středověku a raném novověku jako badatelské téma posledních dvou desetiletí*, Praha 2013, s. 629–640.

- GINDELY, Antonín, *Dějiny českého stavovského povstání léta 1618 I.*, Praha 1870.
- HLAVÁČEK, Ivan, KAŠPAR, Jaroslav, NOVÝ, Rostislav, *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany 2002.
- HOJDA, Zdeněk, *...sub quo ut a tristibus ad meliora transeamus fata. Plaský opat Jiří Vašmucius – voják a obnovitel*, in: Plaský klášter a jeho minulý i současný přínos pro kulturní dějiny. Sborník příspěvků ze semináře konaného v Plasích a Mariánské Týnici ve dnech 11.–13. května 2005, Plasy 2005, s. 101–103.
- HOUŠKA, Josef Vojtěch, *Obležení a dobytí Plzně skrze Mansfelda roku 1618*. In: Časopis českého musea 28, 1854, 1, s. 193–214.
- HRUŠKA, Martin, *Kniha pamětní královského krajského města Plzně od roku 775 až 1870*, Plzeň 1883.
- HUS, Miroslav, *Dobytí města Plzně generálem Arnoštem Petrem hrabětem z Mansfeldu v roce 1618 na dobových rytinách*, in: SKÁLA, Adam (ed.), *Minulostí západočeského kraje*, Plzeň 2015.
- JEČNÝ, Josef, *Plzeňské medaille a známky*, Plzeň 1921.
- KILIÁN, Jan, *11. 12. 1617 zboření kostela v Hrobu*, Praha 2007.
- KUMPERA, Jan, *Obležení a dobytí Plzně Mansfeldem na podzim 1618*, in: *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*, Brno 1999, s. 454–462.
- MACHÁČEK, Fridolín, *O staré Plzni I. V ulici Katovské neboli Rytířské. O domech klášterních. U masných krámů a v domku řeznickém*, Plzeň 1923.
- MACHÁČEK, Fridolín, *Dějiny Plzně v době novější*, in: *Plzeň a Plzeňsko v minulosti i přítomnosti. Díl I.*, Plzeň 1925.
- MACHÁČEK, Fridolín, *Městská rada a městská kancelář v 16. století*, in: *Sborník prací věnovaných Janu Bedřichu Novákovi k šedesátým narozeninám*, Praha 1932, s. 233–261.
- MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie, DOUŠA, Jaroslav, *Dějiny města Plzně 1. Do roku 1788*, Plzeň 2014.
- PETRÁŇ, Josef, *Staroměstská exekuce*, Praha 2004.
- POLIŠENSKÝ, Josef, *Třicetiletá válka a český národ*, Praha 1960.

- POLÍVKA, Miloslav, *Vzestup úlohy města Plzně v husitské době*, in: *Západočeský historický sborník, Plzeň – 700 let krajské metropole*, 1, 1995, 1, s. 7–13.
- REUSS, Rudolf, *Graf Ernst von Mansfeld im Bömischen Kriege 1618–1621*, Barsinghausen 2013.
- RUTH, František, *Kronika královské Prahy a obcí sousedních*, sv. 2, Praha 1995.
- STRNAD, Josef, *Znak královského města Plzně, jeho historický vývoj a popis*, Plzeň 1883.
- STRNAD, Josef, *Dějiny kláštera dominikánského v Plzni (1300–1785)*, Plzeň 1896.
- STRNAD, Josef, *K historii císařského domu v Plzni (1606–1632)*, in: *Český časopis historický* 5, 1899, s. 3–12.
- ŠIMŮNEK, Robert, *Šlechta a město v pozdním středověku a raném novověku. Rokycany 1400–1600*, in: SKÁLA, Adam (ed.), *Minulostí západočeského kraje*, Plzeň 2015, s. 72–149.
- ŠOLLE, Zdeněk, *Mansfeld a české stavovské povstání*, in: KNEIDEL, Pravoslav (ed.), *Sborník Památníku národního písemnictví*, Praha 1972, s. 71–87.
- VOREL, Petr, *Velké dějiny zemí koruny české VII.*, Praha 2005.
- ZEMAN, Adolf, *Hospodářská a sociální skladba Plzně na počátku XVIII. století*, Plzeň 1955.
- ZEMAN, Adolf, *Plzeňské rybníkářství v XV. až XIX. století*, in: *Časopis společnosti přátel starožitností*, 65, 1957, s. 8–18.
- ZEMAN, Adolf, *Plzeň za války třicetileté*, in: *Minulostí Plzně a Plzeňska* 2, Plzeň 1959, s. 37–65.
- ZEMAN, Adolf, LHOTKA, Václav, LAŠTOVKA, Vojtěch, *K historii Plzeňských pivovarů*, Plzeň 1959.

Internetové zdroje

Acta Mansfeldica. [cit. 2018-26-02]. Dostupné z: <http://digitale.bibliothek.uni-halle.de/vd17/content/titleinfo/469008>.

Artikulové sněmu království českého 1619. [cit-2018-9-3]. Dostupné z:
[http://v2.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc
&docId=set20090216_145_24&client=.](http://v2.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc&docId=set20090216_145_24&client=)

Resumé

This bachelor thesis deals with the occupation of Pilsen by Petr Arnošt, the Count of Mansfeld in 1618-1621. Until the Thirty Years' War Pilsen was a very important and prosperous center, and not only for the Pilsen region, but also for the whole Bohemia. Since the 15th century, the city of Pilsen maintained a stable pro-Catholic course, accompanied by unhindered sympathy for the Habsburg dynasty. Such an approach was not desirable by the Czech Estates community in times of a political tense that had lasted almost since the beginning of the Habsburgs reigning the Czech throne. For this reason, the Pilsenians have drawn attention to the outbreak of the Estates Uprising. At first there was a concern for the siege and conquest of Pilsen, but the occupation of the city itself had only regional significance. Similarly, this event is neglected in the context of the interpretation of Czech history in the period 1618-1620.

The Battle of Pilsen and later history of the city are inherently connected with the leader of the army and the consociation of Dutch origin, Petr Arnošt, the Count of Mansfeld. In contemporary research his historical role is usually presented rather stereotypically. He is described as a traitor and defector who left the Czech state at the decisive moment of the whole rebellion. The years of occupation of Pilsen are then perceived as the worst period of Pilsen history in general. The thesis attempts to specify Mansfeld's attitude towards the occupied city and finds the extent to which it is possible to agree that the years 1618-1621 were the most difficult period of Pilsen history.

Seznam příloh

- Příloha 1: Seznam věřitelů města
- Příloha 2: Rytina neznámého autora „*Vyobrazení města Plzně, které bylo generálem z Mansfeldu obléháno a dobyto. Roku 1618.*“
- Příloha 3: Rytina G. Kellera „*Nákres města Plzně v Čechách, které bylo obléháno a útokem dobyto.*“
- Příloha 4: Rytina Petera Isselburga „*Arnošt hrabě Mansfeld*“
- Příloha 5: Rytina neznámého autora „*Generál Arnošt hrabě Mansfeld*“

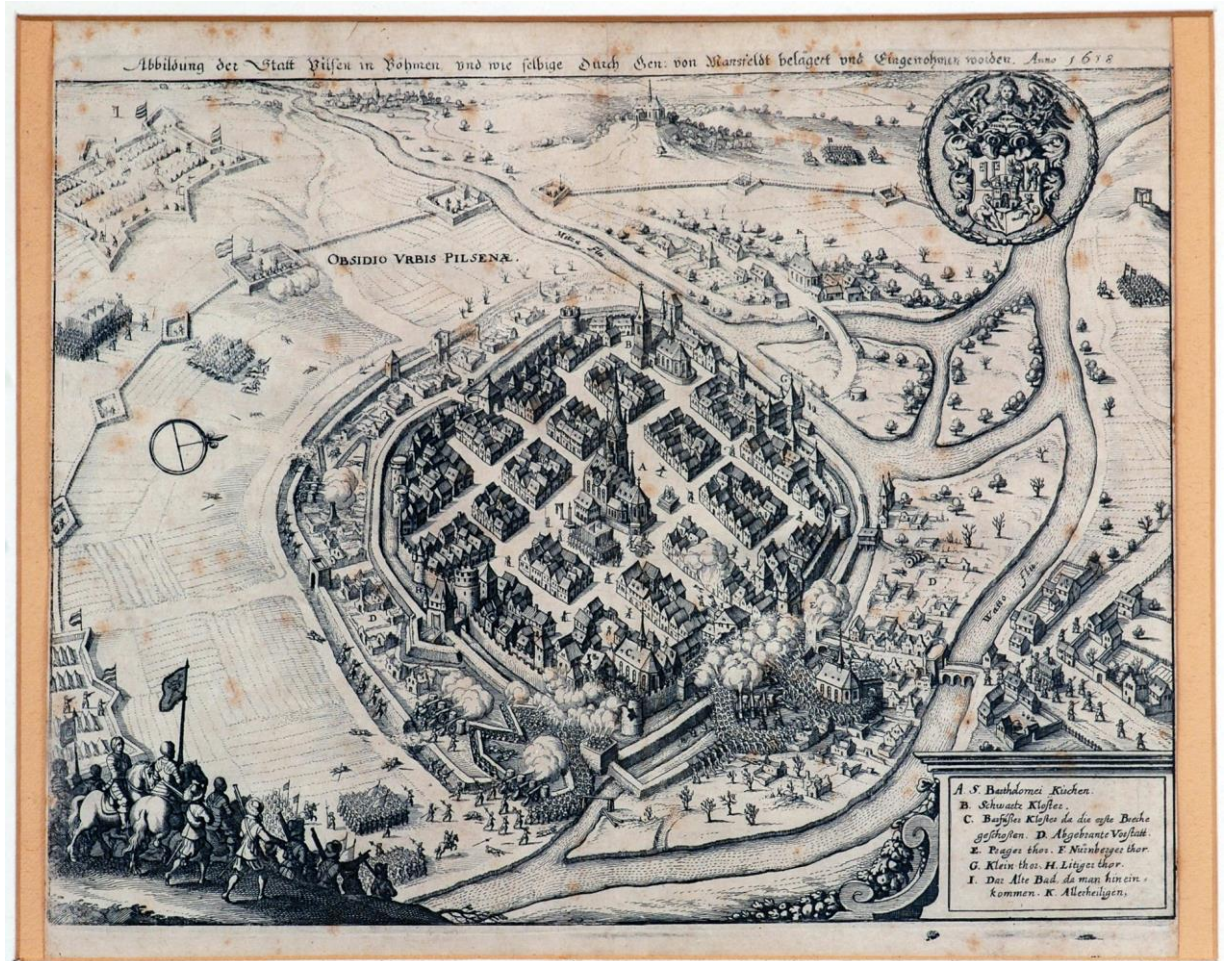
Přílohy

Příloha 1: Seznam věřitelů města

Jméno věřitele	Půjčená částka	Dáno do zástavy	Rok
Adam Kokořovec	11 742 kop míš.	. ¹³⁴	1618
Anna Točnicková na Křimicích a Prostiboři	7 314 kop 17 grošů 1 peníz	Ves Útušice	1619
Alena Magdalena Hanybalová	Klenoty v hodnotě 11 500 kop míš.	.	1620
Arsenius z Radbuzy	1 100 kop míš.	.	1621
Fridrich Švihovský z Rýzemberka	17 500 kop míšeňských	Majetek zapsaný v deskách zemských, horomyslické panství	1619
Jan Wamberg	40 000 zlatých	.	.
Jindřich Strojetický	5 000 kop míš.	.	.
Maxmilián Bavorský	10 000 zlatých	.	1618
Měťané I. houfu	24 182 kop míš.	.	.
Měťané II. houfu	5 464 kop míš.	.	.
Měťané III. houfu	1 771 kop míš.	.	.
Měťané IV. houfu	1 896 kop míš.	.	.
Měťané V. houfu	12 726 kop míš.	.	.
Měťané VI. houfu	2 855 kop míš.	.	.
Měťané VII. houfu	6 322 kop míš.	.	.
Měťané VIII. houfu	6 801 kop míš.	.	.
Purkart Točník na Křimicích a Prostiboři	13 214 kop míšeňských	.	1619
Rokycany	3 000 kop míš.	Ves Ejpovice	1619
Rokycany	2 000 kop míš.	Ves Dolany	1619
Sírotčí a gruntovní peníze	9 600 kop míš.	.	.
Šimon Brosius z Horštejna	Hotovost, zlato, klenoty	.	1621
Theodora Alena Mitrovská	3 000 kop míš.	.	1619
Vojtěch Zádubský z Šontálu	7 000 kop míš.	.	1619
Záduší a cechy	1 600 kop míš.	.	.

¹³⁴ Informace nebyla z dostupných pramenů zjištěna.

Příloha 2: Rytina neznámého autora „Vyobrazení města Plzně, které bylo generálem z Mansfeldu obléháno a dobyto. Roku 1618.“

Zdroj: Sběrka grafických listů Jiřího Sternberga, hrad Český Šternberk, katalogové č. 5–196.

Příloha 4: Rytina Petera Isselburga „Arnošt hrabě Mansfeld“

Zdroj: Sbírka grafických listů Jiřího Sternberga, hrad Český Šternberk, katalogové č. 473–206.

Příloha 5: Rytina neznámého autora „Generál Arnošt hrabě Mansfeld“

Zdroj: Sběrka grafických listů Jiřího Sternberga, hrad Český Šternberk, katalogové č. 475–183.